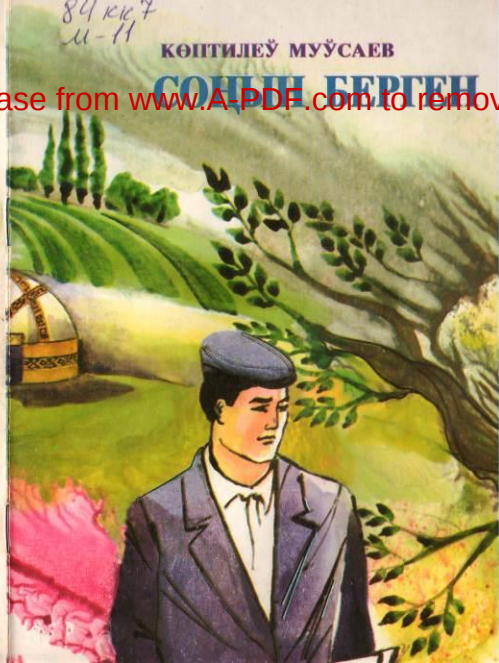

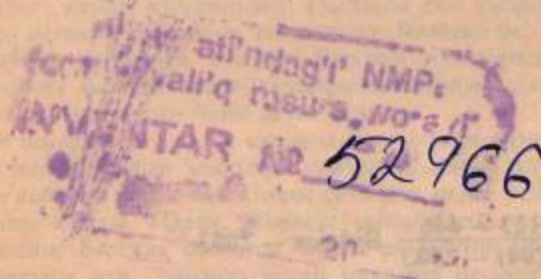
A-PDF Merger DEMO : Purchase from www.A-PDF.com to remove

84KK7
M-11

КӨПТИЛЕҮ МУҰСАЕВ

СОҢЫН БЕРГЕН

DIZIMGE AL'NDI'-2010

НӨКИС
«КАРАКАЛПАКСТАН»
2003

Көптілеу Муўсаев. СОҢЫН БЕРГЕН. Повесть. Нөкіс,
«Қарақалпақстан» баспасы, 2003-жыл, 36 бет.

Автор К. Муўсаев гүллән кітап қумар оқыушыларға өзиниң жаңа кітабын саўға етип атыр.

Повестте ғарезсизлик дәуириниң қахарманы өз сәулелениўин тапқан. Бүгинги күн қахарманы арқалы истиң көзин билген заманласларымыз образы жаратылған.

Автордың жаңа шығармасы кітап оқыушыларының дийдинен шығады, деген үміттеміз.

М 4306000122 — 446
М — 357(04) — 2003 Буйрық — 2003

ISBN 5- 83 - 45 - 11 - 9

© «Қарақалпақстан» баспасы, 2003

—Мария, Женисбайды усындай болады деп ким ойлапты? Кеше жүрген бир елеспесиз адам еди. Я бир ауыз сөз сөйлей алмаса, я бир исти келе қыла алмаса! Оған Қудай-таала тек күш берген.

Бизин ағам менен апамлардың айтыуына қарағанда, Менлибай ата менен Дәмегүл апа алты перзентин кара жерге жерлеп, өмириниң көбисин жылау менен өткерген. Тек усы Женисбай ғана оларға мәдет, алданыш, келешекке исеним болған. Ата-ана тек баласының хәр танды сау-саламат атырғанына Жаратқанға шүкирлик етип өмирин өткере берген. Сонда да, Женисбай ерке, шатақ болмаған.

Енди Женисбай ауылдағы балаларды «женип шығып», қарамат абырайға ийе болып киятыр. Бирак, өзін билесен, бул абыройды бийшара әкеси көре алмай кетти. Лекин, Менлибай ата қаддин жаңа-жаңа көтерип киятырған фермер хожалығының исенимли қолда қалатұғынлығына көзи жетти. Себеби, Женисбай әкеси төсек тартып алты ай жатқанында отызлаған кара малды, алпысқа шамалас қой-ешкини күтип-қарауды бир өзи менгерип алғанын билесен. Әкесиниң тек бир ғана әрманы — келин түсирип, ақлық сүйиу нийети иске аспады. Ал, хәзир Мария, көрип жүргениндей, ауылдағы еки қыздың бири Женисбайдың өзгерип кеткенине таң қалады. Билесен бе, ол, адамлардың айтыуына қарағанда, ауылдан бир-еки жас жигитти жұмысқа алып, малларға қарауды оларға тапсыражақ қусайды. Демек, Женисбайды хәзирги заманның байы деуге болады.

Мария шыдамы таусылып қурдасы Гүләсенниң сөзин бөлди.

—Сен не, Женисбай хакқында ауызша шығарма айтып атырсаң ба! Сөзин көбейип кетти ғой. Ондай сөзлерди менде еситип жүрмен.

—Еситсен болды, Мария. Жениске район басшылары сыйлыққа жеңил машина бережақ болыпты. Бирак ол «мениң жеңил машина айдауға уактым жоқ, оннанда маған малларға от-шөп тасыйтуғын прицепли трактор бере қойың» депти. Ана жакында алған тракторы сол жеңил машинаның орнына келипти.

—Болар усы мақтағанын. Өзим Женисбайға барып, «сени Гүләсен адамларға мақтап жүрипти» деп айтаман. Сон ол сени жаксы көреді. Және бир-еки жерде мактасаң сени жұмысқа алыуы мүмкин. Егер қалаға барып мактасаң, саған үйленсе де меннен көрме!

Гүләсен бирден өзгерди.

—Мен саған бай тауып бер дедим бе? Әдеп өзін байлы бол. Соннан соң маған жәрдем берерсен ...

—Якшы, койдым. Ауылда үлкен жаңалык болып атырғаннан кейин айтып атырман-дә.

Еки курдас зордан жарасты.

... Хакыйкатында да, район басшылары Менлибай аға кайтыс болганда елдеп катарга қосылған фермер хожалығы енди тарқап кететуғын шығар деп ойлап еди. Бирак, Женис әкеси кайтыс болса да, гөш, сүт жетистириүди азайтпады. Маллардың да бас саны арта берди. Усыған сәйкес Женисбайдың абыройы хеш кимнен кем болмады. Бирак, «тосаттан пайда болған» абыройды күнлеушилер табыла берди.

Усы ауылдағы ширкет хожалығына жақында баслык болып келген Шәрибай бир күни Женисбайды шақырып алып:

—Сиз ерисип атырған табысларда бизиң ширкет хожалығының да үлесі бар екенлигин иштен сезип жүрген шығарсыз, — деп бир түрлі сорау берди.

Албыраған Женисбай ойланбастан, ол қандай үлес екен, оны билсек бола ма? деп баслыкқа қарсы сорау берди.

—Женисбай, оны хәзир түсиндиремен. Сиз сонша мал, кой-ешкиңизди бизиң хожалықтың балансындағы жерге бағып атырсыз. Ал, тапқан пайданыз өзиниздің қалтанызда қалып атыр. Бизиң ширкетте жап-жаксы болып ислеп жүрген еки жигитти жақында жумысқа алыпсыз. Бул уят емес пе? Баска жумыссыз жүрген адамлар қапылып, енди бизиң адамлардың арасында ғұл-ғұла пайда етиүге, сонша үлкен ширкет хожалығын баскарып атырған бизиң абыройымызды төгиүге қарадыңыз ба?! Ең болмаса, мениң жасы үлкенлигимди сыйлап, сонша жыллардан берли районның бир жағында қиятырғанымды есапка алып, маған бир ауыз айтып, алдымнан өткенде үлкенлигиннен түсип қалмай-сан, — деп баслык биринши ушырасыудағы сөзин усылай жууақлады.

Женисбай не дерин билмей албырап қалды. Бир аздан соң өзине келип:

—Жасы үлкен, кеширерсиз, район басшысы, «жеримиз кен. Малинды аяғың жеткен жерге баға бер. Тек бир өтиниш: гөш-сүтті көбейтсең болды. Саған күш көрсеткен адам болса, тез маған хабарла. Оның өзим тәмбисин беремен» дегеннен кейин жумысты қолға алдым. Өйтип мен сизге кесент берип атырған болсам, онда бул талапты қояғойайын, — деп Женисбай сөзин тауысты.

—Хәй бала, сен мени «район басшысы өй деди, бүй деди» деп қорқытпа. Оннан да келисип ислей бер. Қысылғанда бир-биримизге жәрдем берейик. Сөйтип екеуимиз ауылдың данқын шығарайык. Бир өтиниш бар. Сен маған хәр кварталда бир тонна гөш, 3 тонна сүт өткерип тур. Ақшасын қалеген баханда нақлай төлеймен. Қалған гөшин менен сүтин де сениң абыройыңды төмендетпейди. Кәне, буған не дейсең? Қолыңа нақлай ақша түссе, онша шеп болмайтұғынды қашшан билип алған шығарсан.

Шәрибай ендиги өтинишин усылай баян етти.

Женисбай бул сорауға қалай жууап береді?! Тағы район басшысын бетперде етиу керек пе? Бул жол менен узакка бара алмайман. Ақылы хайран болған Женисбай:

—Көйдем, аға, мен еки кемениң басын бирден услай алмайтұғын шығарман, — деп гүмилжи жууап кайтарды.

—Аяғыңды ныклап тире. Ағаңа онша исене берме. Оннан да ауылдағы жасы үлкенлерди сыйлап үйрен. Ақыры «Алыстағы ағайыннен жақындағы қонсы артық» деген сөз бар.

Женисбай гәптин изин қуады.

Арадан еки жыл өткенде Женисбайдың малы жүзден асты. Ал, кой-ешкилері төрт жүзге шамаласты. Оның дым таңланатуғыны жоқ. Ол сатқан гөши менен сүтиниң пулына бир-бир ярым жасар баспақ сатып ала берди. Оның үстине банктен кредит алып, оны да мал сатып алыуға жумсады.

Бир күни Женисбайдың үйине ДТ—75 маркалы жер сүретуғын жана трактор түсирилди. Бул жаңалықты көрген қонсы-қобалар, ауылдың жасы үлкенлері келип, «балам, заманыңа ылайық жумыс ислеп атыр-сан. Илайым, бириң еки бола берсин. Зәңги баба жылауында болсын. Тапқан-тутқаның мұдамы тойларыңа буйырсын. Анаң сениң ақлық-шаулығыңды көрсин», — деп пәтия берди. Ал, кеште Дәмегүл кемпир Женисбайға қарап:

—Балам, бурын бүгингидей пәтия алмаған шығарсан? — деп еки ушлы сорау берди.

—Апа, оны өзин билесең ғой. Бир сыпыра адамлар жап-жана трактордың үйдиң қасына түсирилгенин қызғанып атырғандай көринди. Ал, үлкен кемпир-ғаррылардың пәтия бериуден баска не иси бар?!

—Балам, кой олай деме! Пәтияны орынсыз бергенде Алла-тааланың қәхәріне ушырайды деген рәуият бар. Ал, бир жатып ишер, қосжакпас хәзирги сениң исинди көрип, «усы Женисбайдан озбасам, мениң атымды баска қойын» деп күни-түни жумыс ислесе, онда сен бир адамды тәрбиялаған боласан. Балам, малды көбейттин. Техникаларын да көбейип атыр. Жасы үлкенлердин бүгинги пәтиясына қалай жууап бересен?

Дәмегүл баласын бир сынап көриу ушын усындай сауал ойлап тапты.

—Апа, не айтажағыңды түсиндим. Жасы үлкенлерди бир табак аска шақырып, пәтиясын алып жибер деп турған жоқсан ба?!

Дәмегүл Женисбайдың бул айтқанына кеули толды.

—Түпәлем, балам! Бир нәрселерге түсинип атырған усайсан. Кеулимдегини таптын, — деди ана баласының жауырынан қағып.

—Апа, он-он бес ғаррыны шақырып майдалық етпейик. Оннан да ауылдағы жигит-желенлерди, жораларымды да шақырайык.

—Ауа, балам, мениң айтайын деп турған гәпимди айттын. Қудайым «бергенге беремен» деген.

—Апа, бәрин меннен сорап бердің ғой. Өзін талай той-мерекелерді көрген адамсан. Кеулінде не болса, соны ислей бер.

—Онда, балам, ауылдағы мектеп моллаға бір жақсы шапан, ал басқа ғаррыларға 500 сом ақша берейік.

—Апа, айта бер. Кәрежеттен қорықпа. Өзім сау болсам, сен алдымда жүрсен, бәриннің илажы табылады.

—Балам, тағы бір нәрсе айтайын. Кеше қонсы ауылдан екі хаял келип «шеше, баланыз ара-тура адамларды жұмысқа алып атырған усайды. Рети болса, бизлердің күйеулеримізді де жұмысқа алсын» деп өтініш етіп кетті. Оған не дейсен?

—Апа, оған «якшы» дей алмайман. Олар, бириншіден, көшіп келе алмайды. Себеби, ауылда жай табылмайды. Катнап ислеу қыйын. Екиншіден, оларды жұмысқа алсам, ауылдағы жасы үлкенлер «бул бала ауылдағыларды менсинбей кетті. Басқаларға шалғай жабығуға қарады. Бизін көркеңнің етине қан жууырса хән ашады-дә» деп маған өкпелейді.

—Балам, болды. Басқа гәпим жоқ. Енді түсіндім. Мен бийшаралар сонша жерден келип жалынғаннан кейін «балаға айтып көрейін» деп едим.

—Апа, егер ойлап жүрген жобаларым іске асса, қолынан ис келетуғын қаланың адамларын да жұмыс пенен тәмийинлеуге болады.

—Куда кәлесе дейгөр, балам.

Той мәсләхәти ұсылай тамамланды. Ол келеси хәптеде өтті. Той ямаса басқа да мәресімлерде бундай сый-хұрметті көрмеген ауыл адамларында Жеңисбайға деген көз қарас бірден өзгерді. Тек ширкет хожалығының баслығына, оның әтиралындағы адамларға бул той онша жақпады.

—Сен неге тойынды сонша көп кәрежет жумсап халыққа ерси өнер көрсеттін? Бул ісиннің сиясатқа қарсы келетуғынлығын билетуғын шығарсан?!

Шәрибай баслық Жеңиске ушырасып қалып, оған ұсындай сорау берді.

Жеңисбай ойланып қалды.

—Жасы үлкен, бір сақыйлық еттік. Оның жасырарлығы жоқ. Қорамдағы малларымның ярымынан көбиси әкемнен қалған малдар. Ал, банктегі есап беттегі ақшалар жұмысты жақсы шөлкемlestiрип, көп дәрәмат тапқанымнан топланып атыр. Ауылдағы кем кәрежет, баллары көп, жетім-жесир хожалықтарға да аздап жәрдем беріп атырман. Биздегі жұмысшылардың айлықтары да жаман емес. Алдағы уақытта да жаман болмайтуғын шығармыз.

Жеңисбай Шәрибайдың «бір илетуғын жери келді» деп ойлап берген сорауына ұсылайынша жууап берді.

—Түсіндім, Жеңисбай, түсіндім. Тап райондағы әжағанның алдында шығып сөйлеп тұрғандай болдың ғой. Әстен қайнай бер. Бизлер-

де көйленкенде еппеп күн көрейік. Бир өтініш бар. Таза тракторынды үш күнге беріп ал. Бизлердің де қолымыз узаяр.

Жеңисбай Шәрибайдың хәр сапары иши тарлық ете бергеніне ашығы келсе де, өтінішін орындағанды мақул көрді.

—Якшы, Шәрибай аға. Келисип ислей береміз. Тракторды майы менен, ал тракторшыны аұкаты менен беремен.

Шәрибай оған, «рахмет, рахмет» деп кеуилин билдирді.

Дәмегүл кешки аұкатты жеп атырған баласына қарап:

Жеңисбай, азаннан кешке шекем тыным таппайман. Жас басқан сайын динке болмайды екен. Жұмысқа алған гей бир келиншеклерінің ислеген жұмыстары маған онша унамайды. Кешегі нәренжан тууылған бузаұды арғы көшеден қатнайтуғын келиншекке «емизик пенен аұкатландыр» десем, ол: «шеше, өзімнің баламды да емизик пенен аұкатландырып көргенім жоқ. Сыйыр сауыұды жана үйреніп қиятырман. Ал, бузаұды қалай аұкатландыраман?!» деп бети былш етпей айтты. Кисинин баласына не деуге болады?!

—Сонда, апа, не ислеуім керек?

—Оны өзін түсинип тұрған жоқсан ба? Үйлен. Онда да бузаұды емизіуі билетуғын қызға үйлен. Ондай қызлардың ауылда үшеу-төртеуінің бар екенлігін көріп жүріппен.

—Ауа, көріп жүргеніңнен хабарым бар.

—Өткен шемби күні Жийемурат иниміздің үлкен қызы менен дүқаннан олай-пулай алып қиятырып жолдас болдым. Ол қолымдағы сумка толы затты үйге шекем алып келді. Гәпинің рәмәуизіне қарағанда, ол қызға унап жүрген қусайсан.

—Апа, ол қыздың шеннен тыс тақылдақлығы маған онша унамайды. Ондай адамлар барлық исти тил менен питкеріп, басқаларды жумсап отыра береді. Көп сөйлеген адамнан онша жақсы кәсіиет те шықпайды. Негизінде, бизін үйге аз сөйлеп, көп жұмыс ислейтуғын шаруа нашар керек.

—Балам, айтқаның дұрыс. Кеулимнен шықтың. Әйтеуір, ауылдың қызы кәдиримізді биледи.

Ана менен бала арасындағы үйлениуге арналған биринши сөйле-сиу ұсы жерге келгенде тамамланды.

Орым-жыйым тамам болғаннан кейін Нөкисте фермерлердің 10 күнлик оқыуына районнан Жеңисбайдың барыуы зәрүр болып қалды. Жеңис бул хабарды Дәмегүлге билдирді.

—Кәйдем, балам. Сонша малды, техниканы қимге тапсырып кетесен? Жаманы жаудың басына. Өзін де шаршап жүрсен, он күн дем алып хәм оқып қайта ғой. Сизлерге бир жаңалықтарды үйрететуғын шығар. Өзім жұмысшыларына «хәй-пәй» деп турарман. Бирақ, кетип баратырып район басшыларына «анам зордан жиберді, ол мен келемен дегенше қыйналып қалатуғын болды» деп айтып кетерсен. Илажы болса, ертерек қайтқайсан.

Дәмегүл усы такылетте акыл айтып оған рұқсат берді.

Жеңисбайдың кеткеніне екі күн болғанда Бекберген «парылдақтын» биринши баласы Сақлапбергеннің үйленіу тойы болды. Той өткен ақшамында гөшке тапсырыуға бағылып атырған төрт жасар семіз тана урланды.

... Жаслардың тойын кеште өткеріуе келісиді. Оған ауылдағы дослары толық катнасыуы шәрт. Бирак, Сақлапбергеннің класслас досты Рзамурат фермада түнгі қарауыл. Оның өткен айда Алмагүлдің тууылған күнін белгилеу кешесіне бармағанын есапқа алған дослары «енди усы тойға бармасаң, онда сенің белиңнен сызып таслаймыз. Соң келесі тойларға күндіз ғаррылар менен бирге барасан. Сенің ферманың қай жерінде жүргенінди ким билсин?! Асып кетсе, түнгі екіге шөкем отырармыз» деп дослар турып алды.

«Расында да, хәзір мал урланып атырған жоқ. Көптен бөлекленіп қалсам кейін жаксы болмайды. Себеби, «көп қорқытады, терең батырады». Усындай ой менен Рзамурат той тойлауға кетті.

Той саат үшлерде таркады. Рзамурат дослары менен хошласып фермадағы қарауылшылығына кетті. Ол барлық қулықтардың сол туысында тұрғанын көріп кеулі көтерілді. «Маллардың хәммеси түуел болыуы керек. Шамалы уйықлап алайын. Енди үш сааттан соң таң атады. Қалған «уық планды» үйге барып орынлайман». Усындай жаксы нийет пенен Рзамурат гөне диванға қыйсайып уйықлай бастады.

Жұмысқа ерте келгенлер қарауылдың тойға барғанын сезіп оны оятпады.

Рзамурат азанғы тоғыздың шамасында уықдан оялды. Ол ферманы тағы аралай бастады. Баққыда тұрған тана орнында жоқ. Қарауыл ес-ақылдан кетіп, көзінің алды тынды. Аз-маз дем алып, қадіне келгеннен кейін басқа жерлерди көріп шықты. Қасына екі жұмысшыны алып тананы ізледі. Бирак, тана жоқ.

«Енди Жеңисбайға не деймен, халықтың бетіне қалай қарайман?! Жеңисбай «Құда қалесе, усы тана ең кемінде 200 килограмм гөш береді» дей беретугын еді. Жеңисбай енди гөшти аларсан. Менин обалым жоқ. Мениң той не теңім?! Ең болмаса ағама «бүгінше мениң орнымда қарауыл болып тұр» дегенде бундай абырой төгіспе болмас еді. Маскара болдым. Урылар усындай пайыттардан пайдаланады екен-дә, найсаптар. Жеңисбай оқыуға кетті. Ал мен тойға кеттім. Енди тана ушын тюрьмаға кетемен. Ол жердегі «тәжірий-бели жигитлер» маған қарауыл болыудың сырларын үйретеді».

Қарауыл усылай гүбірленіп жүріп, Дәмегүлди тауып алды хәм ентигіп сөйлеп жағдайды түсіндірді.

—Балам, ең болмағанда тойдан келе сала тананың жоғын билип, милицияға хабарлағаныңда, урылар табылар еді. Хәзір оны деңгеле етип жиберді. Сонда да, тез милицияға барып жағдайды айт. Мүмкін, қадал малымыз табылып қалар.

Рзамурат үйіне қарап жууырды. Басына түскен сауданы әкесіне мәлім етті де, жолға шықты. Ол районлық ішкі істер бөліміне хаплығып киіріп келді. Тез арада районлық ішкі істер бөлімінің баслығы хызметкерлерди жыйнап, урыларды улауға жол-жоба берді.

—Сізлер қассаптардың үйлерін көресіз, деңгеле етиушілердің қонсылары менен сөйлесесіз. Семіз гөш болса, соған дыққат бөлесіз. Урылар бүгін табылмаса, ертең қыйын болады. Өзі районда көзге көрініп тұрған бир фермер. Бізлер сол фермердің малын урыларға талатып қойсақ қалай болады?! Жеңисбайдың қандай қайыр-сақауатлы істерди іслеіп атырғандығынан хабарыңыз бар. Сондай кең пейіл, сакый адамға қалыс жәрдем беріуіміз керек. Хәзір баслы сиясат фермерди көбейтіу, олардың жаксы іслеуіне имканият жаратыу хукіметіміздің дыққат орайында тұрғанынан хабардарсыз. Ал, бос келмессіз деген үміттемен. Урыларды тауып, Жеңисбайдың алғысын алайық, жигитлер.

Бөлім баслығы усындай сөзлер менен милиционерлерди урыларды қыдыруға жиберді.

Кешке жакын тананың дәрегі табылды ...Жәниұар Орынбай «қассап»тың үйінде сойылыпты. Ол қаладан мал алып, деңгеле етип сатып күн көріп жүр еді. Бир таныс жигит Орынбайды көшеде көріп қалып:

—Қассап аға, менде бир тана бар. Соны деңгеле етиуге сатып алмайсыз ба? Хәзір ақша керек болып тұр еді. Базарға апарыуға оған еле 6 күн бар. Үйге барсаң, бахасын келісеміз. Гөши 200 килодан кем шықпайды.

—Ал, 200 кило гөш берді дейік. Сонда неше сомға бересен?

—Оны малды көріп болғаннан кейін айтаман. Мен хәзір анау-мынауға қарамайман. Себеби, пул керек болып тұр. Жүр, кеттік үйге.

Қассап мал ийесінің ізіне ерді. Хакыйкатында да, тана оғыры семіз екен. Орынбай ишіден демін алып, сыр сақлап туыпты.

—Ал аға, малды көрдің. Енди бахасын айтайын ба?

Жигит тийкаргы мақсетке көшти.

—Ауа, айта ғой, қосылым. Азырақ ақшам бар еді. Келіссек, ала қоярмыз.

—Мен бир айтаман. Екі сөйлегенди жек көремен. Саудада мәрт болсаң, шеп болмайсаң ақыры. Танаға 50 мың сом бересен де қоясан.

—Инім, не дедің? Мен түсінбей қалдым ба?

—50 мың сом дедім ғой. Аржағын өзің есаплай бер.

—Онда тана бизики болады. Мине, ақшам таяр.

Орынбай жигиттің тананы базардағы бахадан екі есе арзан беріп тұрғанын сезіп, қойын қалтасынан ақшаны оған тез узатты да «пулың тойына буйырсын» деді. Содай етип, мал демде сатылды.

Рзамурат тананың терісін көріп жылап жиберді. Малды урлаған бурын бир-бирден судланып шыққан Ерполат пенен Калмурат деген бийзарылар болып шықты. Дәмегүл малының табылғанына қуанып

ауылдағы мақсымға бир жанлык берип, пәтиясын алды. Ауыл адам-лары Женисбайдың хадал малының табылғанын еситип «бул балада бир кәрамат болуы мүмкин» десип айтыса баслады.

Женисбай оқыуын тауысып, ауылға қайтажак болып, автокассаға келди. Кассир оған сегизинши орынлыкка билет берди. Автобустағы жетинши орынлыктағы жасы жигирмадан өтинкиреген, сулуышыктан келген кыз отыр. Женисбай оған карап:

—Мына орын бизики кускайды, отыра берейик, — деп отыруға ынғайласты.

—Отыра берин.

Кыз жигиттин сөзине солай жууап берди.

Женисбай өзінше ойлана баслады. «Япырмай, сонша жолға усы кыз бенен катар отыратуғын болсам, ҳалым қалай кешер екен? Көзи атылайын деп турған ок жыланнын көзиндей. Ең болмаса жасы қайтқан адам менен катар отырсаң емин-еркин сөйлессен. Мүмкин, бул студент кыз шығар? Бундай көзлер студент кызларда болатуғын еди». Женисбай ҳәр нәрсениң басына барып, кеули алғау-далғау болып киятыр. Кыз дәр्याға келгенде:

—Суу төменге карап жаксы ағып тур екен. Усындай болып ярым ай акса, тенизге де суу түсиуи мүмкин, — деп гәп баслады.

Женисбай кыздың биринши болып гәп баслағанына ишинен кууанды. «Бийшара кыз мениң қысынып отырғанымды сезип, өзиниң онша адам жатырмайтуғынын билдирип атыр-ау, шамасы. Енди мен бир нәрсе айтыуым керек. Сонда не деймен?» Женисбай әлленемірде:

—Онда жаксы екен. Суу мол болса, халықтың тамағы тояды.

Женисбай «сөз гезегинен» усылай кутылды. Бирак, кыз гәпти дауам етпеди. «Мениң еркек атым бар. Оның сөзин кууалап сөйлей берсем нағыз тоты кус болғаным. Сонда гәпти неден басласам екен?»

—Қарындас, қайсы районда турасыз? Мәғар болса, студентсиз.

Женисбай ең аңсат жол — кыздың өмирбаянын билип алайын деп усындай сауал берди.

—Қоңырат районындағы «Айдын жол» ширкет хожалығында тураман. Нөкистеги мединститутта оқыйман.

—Нешинши курста?

—Бесинши курста.

—Онда питкерейин деп турған екенсиз. Өткен жылы бир дайылардың кызы институтты питкерип келип, ҳазир ауыллык емлеўханада ислеп атыр. Ҳақыйкатында да, бул институт көп қарақалпақстанлы жаслардың врач болуына жәрдем берип атыр. Қәнекей, усындай жоқары оқыу орындары еле де ашыла берсе.

«Тағы не айтаман, не сорайман? Бөгет ашылды, тек енди сөйлей беріу керек. Ҳе, мен де өмир баянымды айтып берейин. Арғы жағы болса көре берермен».

—Нөкиске он күнлик оқыға келип едим. Соннан қайтып киятырман.

—Ҳе сырттан оқып атырсыз ба?

—Фермерлердин оқыуы ғой.

—Онда фермерсиз ғой?

—Ауа, фермермен.

—Не менен шуғылланасыз?

—Тийкарынан гөш, сүт жетистиремиз. От-шөплик басқа да-кылларды да егемиз. Келешекте өнимди қайта ислеитуғын цех аша-мыз деген планларымыз бар.

—«Гүришти май келтиреди». Ҳазир кәрежет тапсаң, бәрин ислеу-ге болады.

—Сиз институтта контрактте оқып атырсыз ба?

—Сиз контрактке қарыз акша сораиды деп қорықпай-ак койын. Мен мәмлекетлик бюджет есабынан оқып атырман.

—Қарындас, кеширерсиз. Байкамай айтып салыппан. Халық ара-сында «акшанын аты шыкса, фермердин кан басымы көтеріледі» деген гәп бар. Сол фермерлердин биз биримиз.

—Ауылыңызда емлеўхана бар ма?

—Емлеўхана жоқ, медпункт бар. Узын кулактан «емлеўхана салына-туғын кускайды» деп есitemиз. Бирак, емлеўхана салынған менен, ауыл-дан шыққан врач я оқып атырған студент жоқ. Еки жыллыкта ауылдын бир кызы сиз оқып атырған институтка кире алмай қайтып келди.

—Ауа, институтка кириу аңсат емес.

Тағы гәп таусылды. Ҳәр ким өзінше сөзди дауам етиуге таярлык көрип атырғандай. Тынышлыкты тағы Женисбай бузды.

—Қарындас, атыңыз ким?

—Тағы сорауға көштик пе? Ата-анам атымды «Сайыпжамал» деп койған. Бирак, уақыттын өтиуи менен «Жамал» сөзи гөнерип, алып тасланып, тек «Сайып» болып қалғанман.

—Менин атым Женисбай. Әкем төрт жыллыкта қайтыс болды. Ҳазир анам екеуимиз турамыз.

—Сонда еки адам қалай фермер болып жүрипсиз?

—Жүзден көбирек қара малымыз, 150 кой-ешкимиз бар. Оларды онлаған адам күтип қарайды. Жумысқа үлгере алмасақ, уақытша ислеуге адам ала беремиз.

—Қызык екен. Өзи фермер болуу аңсат болып кеткен бе деймен. Бизин ауылда да 3-4 адам 20-30 малы менен фермер болды. Бирак, бар-лык жумысты сол хожалықтың адамлары ислеиди.

—Ҳазир кем-кемнен жаксы болып киятырмыз. Ҳүкимет жәрдем берип атыр. Нәтийжеде өнимди ай сайын көбейтип атырмыз. Жумыс-шылардын айлығы да басқа хожалыкта ислеп атырғанлардан аз емес. Түслик аўкат бийул. Ауылда мүсийбет түскен үйлерге, аз тәмийин-ленген хожалықларға қалыс жәрдем берип турамыз. Соң бизде ислеуди қаләушилер жүдә көбейип атыр.

—Сонғы сөзлеринизди мақтаншақтың сөзі деуге болады.
Сайып бір күліп басылды. Орынсыз сөйлегенін сезген Женисбай қызарып кетті.

—Сайыпжамал, инанбасаңыз ауылға барып көрің. Сөйтіп бизге баха берің.

—Оған уақыт қайда?! Бүгін үйде қонып, ертең азанда қайтығұым керек.

—Онда каникулдың уақытында құрдасларың менен қыдырып бар.

Женисбайдың сауаты ашылып, сөзді көбейтіуге қарады.

—Ондай қыдырыспаны жек көремен. Оған ата-анам да келісім бермейді.

—Сайып, жасыңызға 23 ти бердім. Дурыс таптым ба?

—Дурыс таппадыңыз. Енді төрт айдан 23 ке шығаман.

—Мен 27 ге келдім.

—Сонда да үйленбегенсіз я?

—Ауа, үйленгемім жоқ. Жаста натықлау болғанбыз. Мектепте оқып жүргенде класстағылардың ең жууасы мен болдым. Гейде қыздар да ермеклеп, әжіуа ететұғын еді. Әйтеуір үлкенге келе кәдімді алдым.

—Фермер, тағы да мақтанайын деп тұрсаң ба? Өзі ақшасы көп жигиттер мақтаншақ бола ма деймен.

—Сайып, мен мақтаншақ емеспен. Мен тек барын айтып атырман. Тағы бір хақыйкаттықты айтайын. Соң бір мәртебе «мақтаншақ екенсең» деп айтасан. Хәзір кемпірге келін болғысы келіп жүргендер баршылық. Бірақ, бір-еки жұмысымды бір жөнкіллі етіп болып үйленежақпан.

—Онда келешекте менмен болатұғын түрің бар екен. Қызларға дефицит заттай болып көрініуге қарапсыз. Көз-тилден аман болын.

Сайып тағы күлді. Ал, Женисбай сорамаған нәрсені айтқанына уялып қалды.

—Женисбай, егер сыр болмаса, жаңағы келешекте ісленетұғын бір-еки планыңды айтса?

Сайыпжамал Женисбайдың бетіне туура қарап, ең соңғы сорауын берді.

—Оларды айтпайман.

—Айта берсе? Бирге оқытуғын қызларға «сондай бір о деген фермер жигит пенен таныстым» деп мен де мақтанып жүрейін.

Женисбай бұл сөзге мыйығынан күліп қойды.

—Яқшы, айтайын. Ауылда гилем тоқыйтуғын цех ашпақшыман. Тағы да консерва цех ашып, мәусимлі болса да, таяр азық-ауқат өнімдерін іслеіп шығаражақпан. Жұмыстар жүрісіп, қаржы көбейсе, қарап отырмай тағы қаржы ете беремен.

—Тағы «мен, мен». Жұмыстарың, планларың болады-дә. Бірақ, «мен, мен»-ің унамай тұр. Бұл хәзіл. Женисбай сол жұмыстарыңның арасында бір шаққан қызға үйленіп алсаң, мақсетіне жетеді екенсең.

—Сайыпжамал, сенің шаққанлығың маған унап қалды.

—Онда автобустан түспей изіне еріп кете берейін бе?

—Яғ-а, Сайып. Дуз-несіп деген бар ...

—Хе, солай десе. Болмаса, мен сенің дузыңды күтіп жүрейін.

Гәптің изі тағы да хәзілге айланды. Бұннан кейін де біраз сөздер айтылды. Женисбай Сайыпжамалдың қайсы группада оқытуғының, қай жерде тұратуғының блокнотына жазып алды.

—Енді он шақырым жүргеннен кейін түсемен. Сөйлесіп отырып үйге келіп қалыппыз.

—Ауа, тап жаңа автобуска мингендейміз. Аман бол. Нөкіске жолым түсіп барсам, сәлем беріп тұрарман.

—Жигиттерде уәде көп болады. Ал, мақтаншақ фермер жигиттің уәдесі қалай болар екен?! Оны уақытында көрерміз.

Сайыпжамал аздан соң орнынан тұрып, Женисбай менен хошласып, автобустан түсіп қалды.

Женисбай тағы қыз бенен сөйлесетұғындай болып, ендігі айта-туғынларын ядына түсіре бастады. Сайыпжамалдың сөзлерінде бір жақсылықтың нышанлары бардай көрінеді. «Бірақ, келешекте шыпакер болады. Ал, мен бір әпидайы фермермен».

Женисбай үйіне кеште келді. Анасы оны сағынып қалыпты. Себебі, ол үйден бұндай ұзақ уақыт кеткен жоқ еді.

—Шырағым, аман келдің бе? Оқыу онша қыйын болмады ма? Кеткендегіңнен азғынлау көрінген? Әйтеуір денің сау ма?

Бийшара Дәмегүл баласының тула-бойын көзден өткеріп, сөйленіп атыр.

—Бәрі кеуілдегідей, апа. Оқыуда алдағы іслерге жол-жоба берді. Есап-санақ, кредит алыу, жаңа жұмыс орындарын ашар жолдарын үйретті. Оған барлық районлардан фермерлер келген. Жақын жердегі фермерлердің жұмыстары менен таныстық.

—Онда оқыу кеуіллі өткен екенғой. Мен де аман отырман. Адамдарың сенің жоқлығыңды билдірмей жақсы жұмыс ісledi. Балам, оларды баслықсыз-ақ жұмыс ісlei беретұғын етіп тәрбиялаған екенсең.

—Апа, баслық қай жерде қалал болса, сол жерде жұмыс берекетлі болады. Соң адамларға мийнет хақыларын беріп тұрсаң, арасында кеулін алып, жақсы сөзінді аямасаң, олардан жұмыс қалмайды.

—Балам, бір қалайсыз жағдай жүз берді. Гөшке тапсыруға бағып атырған танан урланды. Лийкін, берекет тапқыр милиция баллар урыларды ертеніне тауып алыпты. Хәзір оларды тергеп атырған ұсайды.

—Апа, бизлерді қызғаныушылар, аңдушылар көп. Бірақ, қалал затымыз қарам адамларға жемтік болмайды.

—Қой, балам, хәсіге кетпе. Құлыным, қар нәрсенің соның берсін де.

—Апа, баяғы жұмыстарды да сөйлесіп қайттым. Гилем тоқыйтуғын станокты жақында әкеліп орнатып беретұғын болды. Жұмыстың ара-

сында оны қуратуғын орын таярлай беремен. Консерва цехына керекті үскенени алыуды Нөкестегі үлкен жұмыста істейтуғын жасы үлкен өз қалағалауына алатуғын болды.

Соңғы жуумақлаушы сабаққа республика басшылары катнасып, «шешилмей атырған машқалаларды шешиуге жәрдем береміз. Ал, сиздер сапалы хәм арзан өнім жетистириуге, қолдан келсе, басқа мәмлекетлерге затларыңызды шығарып сатыуға умтылын» деди. Басшылар хәр районнан келген бир фермер менен өз алдына сөйлести. Меннен де райондағы жағдайларды сорады. Әйтеуір, сорағанларына еплеп жууап бердим-ау. Гейде албырап та қалдым.

—Балам, түпәлем. Хүкімет басшыларының нәзерине түссең кем болмассан. Ал, енди бизин баяғы өтиништи не қыласан? Я болмаса, мен еле ақлық сүйиу орнына сыйырлардың бузауларының құлағын сүйип жүре беремен бе?!

Бийшара Дөмегүл соңғы сөзін айтып жылайжак еди, бирак өзін зордан иркти.

—Апа, ол жұмыстың илажы болар. Қызлар көп. Бирак, саған унайтуғынын еле сайлай алмай жүрмен. Киятырып бир студент қыз бенен таныстым. Жаксы сөйлестик.

—Ал, ол қандай қыз?

—Ол мединститутты питкерейин деп турған қыз, яғный ертеңгі врач.

—Ауыш ғана балам-ау! Сол врачың падашыны не қылсын?! Ол саған турмысқа шыққан менен сениң баслығың болады. Тапқаныңды төгип-шашады. Бетине қарап бир ауыз сөз сөйлей алмайсан. Ол сениң ауылыңды не қылсын?! Ал, мен болсам, оның ауқатын таярлап, қазан-табағын жууып күн кеширемен. Ауымыздан «ауа, сизин айтқаныңыз дурыс» тан басқа гәп шықпайды. Ондай адам бизин теңиміз емес.

—Апа, врач болғанның бәри сен айтқандай бола бермейтуғын шығар. Олардың ишинде де «ерим-пирим» дейтуғынлары табылуы мүмкин. Оның бәри шаңарақтағы тәрбияға байланысly.

—Кәйдем билейин, балам. Әйтеуір, «якшы көрейик» деди ме?

—Бир көриудең «якшы» дейтуғын қызлардан жаксылық шықпайды. Қыздың көз қарасы жаман емес. Тағы Нөкиске барсам, бир жағына шығып келемен.

—Жаңа мениң кеулимнен шықтың. Қуры тулыпқа мәниреггеннен ток етерин айт-та. Бирак, үйдегі жағдайды жасырма. Оған «гейде халатынның қайда қалғанын билмейтуғын жағдайлар ушырасып қалады» де. Биреудин қызын алдап алып келсең, кейин қыйын болуы мүмкин.

—Якшы, апа, енди асығамыз. Мен шаршап келдим. Дем аламан.

Үш күннен кейин Женисбай райондағы жыйналысқа кетти. Ол жыйналыстан бурын район хәкимине жолығып, бир-еки тапсырма алды. Жыйналыста өткен алты айдағы режелердин орынланыуы додаланды. Хәким «районда артта қалушылық бар» деп көрсетти. Ол

«социаллық тараудағы қурылыстардың көбиси гөнерген, оларды жаңалауға қаржы табыу қыйын болып тур. Ал, бизде «мен қәрежеттен жәрдем беремен» деп турған басшы жоқ. Усы себептен еки емлеу-хананын қурылысы басланбай атыр» деди.

Женисбай қолын көтеріп сөйлеуге руксат сорады. Хәким оған сөйлеуге руксат берди.

—Бизин ауылдағы емлеу-ханаға қанша сұм қәрежет керек екен?

Женисбайдың бул сорауына адамлар аң-таң болды.

—Шамасы 4 миллион сұмға жакын ақша менен питиуи керек.

Хәким Женисбайдың бир жаңалық айтатуғынын билип, оған күлимсиреп қарап қойды.

—Онда мен сол ақшаның ярымын төлеймен.

—Фермер бала, тағы ертең «мен алжасыппан, ақшам таусылып қалды» деп жүрме. Жыл акырына шекем төлесең болады.

—Жасы үлкен, есап-санағым бар. Ол қолдан келеди.

—Жолдаслар, мына балаға исениуге бола ма?

Бул хәкимнин хәммениң көзинше усы мәселени «писирип алыу» усылы еди.

—Женисбайға исениуге болады. Оған көз тиймесин. Жұмыслары жаман емес, —деген хәр жерден дауыслар шықты.

—Хәр ауылда усындай бир фермерден болғанда район буннан да жаксы болып кетер еди. Жасы үлкенлер арасында усындай балларыңыздың жұмысларынан үйренип турын. Себеби, «ақыл жаста емес, ал баста» емес пе?

Жыйналыс тамам болды. Бирак, хәр басшы залдан шығып баратырып хәкимнин соңғы сөзи хәр жыйналыста тәкирарланатуғынын ойлай берди.

... Бир күни районлық салық инспекциясының баслығы Женисбайды хәкимияттын алдында көрип қалды.

—Сениң менен сөйлесетуғын сөз бар. Ұактын болса жолығып кет, — деди ол.

—Хәзир-ақ айта бергенде болмай ма, баслық аға?

Аң-таң болған Женисбай басқа гәп таба алмай усылай жууап берди.

—Қосшым, ол жол-жөнекей айтылатуғын сөз емес. Екиншиден, биз де районның үлкен бир тарауына жууап беретугын басшымыз. Айтқанды тыңдай берсе. Жасы киши ондай болмас болар.

Еки ауыз сөз Женисбайды есенкиретип таслады.

—Якшы, аға, хәзир-ақ бараман.

—Хәзир сөйлесиуге Ұактым жоқ. Ярым сааттан соң барарсан.

—Болады. Бараман, аға.

Инспекция баслығы Женисбайды жаксы қабыл етти. Оған хармасын айтты. Алдағы Ұакытта да өнім жетистириуді көбейтиуді өтинди. Соң ол гәптин бағдарын басқа жакка бурды.

—Фермер болған адам табылған дәраматты хәр жаққа шаша беріуге хақысы бар деген ырымда жоқ. Сен неге келіспейтуғын «өнер» көрсетіп, «адамларға қайыр-сақауат етемен» деп ақшаларды шашып атырсаң? Биреулердің мақтағанына ұсылай етіуге бола ма? Адамлар қопал адамдарды мақтап бузады. Сосын оған тек күліуге жарайды. Ақшаң көп болса, қосымша цехлар ашып, район бюджетіне қосымша дәрамат түсір! Түсиндің бе, бала?! Оннан кейін жұмысшыларға да азық-ауқаттарды бийпул беріп атырғансан. Сосын адамларға айлықты да көп төлеп атырсаң. Я район басшылары менен ойласпайсыз. «Фермер болдым, өз еркім өзімде» деп қоныштан басып жүрсіз. Бала, орта дәрімиян болып жүре берсе! Бола ма?! Енді түсиндің бе?

—Ауа, түсиндім.

—Онда усы айтқанларымнан жууға шығар. Саған рұқсат. Я басқа сорауың бар ма?

—Сорау жоқ ғой.

Жеңисбай албырақлағанынан саскалақтап қалды.

—Онда ауылына қайта бер.

Жеңисбай кабинеттен тәнселіп шықты. Соң өзіне келіп ойлан-ды. «Фермер болуы үшін барлық ырымдарды суудай ишіп алуы керек екен. Ата-бабалар «арысландай күшін болғанша азы-кем би-лидің болсын» деп тегін айтпаған екен».

... Дәмегүл үйіне керекті заттарды әкелуі үшін дүкенге жолға шықты. Көшеде оған Наурызбайке кемпір қосылды.

—Келин, аман отырсыз ба? Жеңисбайжанның жұмыстарын қала-дағы бизің үлкен баланың қонсылары да мақтап атыр. Кеше оны өз қулағым менен еситіп қайттым.

—Шеше «Құдай соның берсин» деп отырмыз. Жасында ынжық, жууас болған менен хәзір жақсы болып қиятыр. Құдай көпсинбесін. Жалғызым көз-тілден аман болсын.

—Жеңисжан гилем тоқытуғын цех ашатуғын қусайды. Бизін үлкен ақлық қызды сол цехқа жұмысқа алса, пәтиямды берер едім. Өзің билесен, екі жыллықта оқыға кире алмай қалғалы еле қолын қаусырып отыр. Шешеси «қардарың табылса, күйеуге тийіп кете бер, изіндегі синділерін де бой жетіп қиятыр» деп те атыр. Оның менен қарлар да табылмай атыр.

—Шеше, Жеңисжанның айтыуы бойынша гилем тоқыға ең би-ринші рет қара үйдің басқур, ақ құрларын тоқый алатуғын қызлар-ды қабыл ететуғын қусайды. Оны да усы цехтын баслығы болып атырған Гүлзада шешеди дейді.

—Ол қыз ондай затты ұсалап та көрген жоқ. Хәзіргі қызлар сенің өрмегинді не қылсын?!

—Ауа, шеше. Ендігі тууылатуғын қызларға берекет берсин деп отыра береміз-дә.

—Ал, келин, қашан келин түсіресен? Балаң 25 тен асып кетті. Ауылда қызлар көп. Жұмыс таусылмайды. Құдай көпсинбесін, көре-жет те бар емес пе?

—Шеше, айтқаның рас-ау. Гейде районнан келген қонақтарға шай-ауқат беріп сүре жығыламан. Мен де асығып атырман. Әйтеуір, соның беріп, ақлық сүйсем дым әрманым жоқ. Құда кәлесе, оған да жетермен-ау.

Екі кемпірдің әңгімесі дүкенге келгенде таусылды.

... Бир күні ширкет хожалығының есапшысы Жеңиске келіп «Баслық шақырып атыр» деди.

—Жайша ма, не жұмыс екен?

—Ол жағын маған айтпады.

Кабинетте баслықтың бир өзі екен. Ол аман-есенлік сорапты. Баслықтың тилинің астында қәхәрдің белгиси бар.

—Жеңис, хәзір суудың там-тарыс уақты. Бирақ, сен өзі аз суудың берекетін қашырып, егін сууғаруға мүмкиншілік бермей атырсаң. Негизінде канал бизің балансымызда. Суудың хәммесін биз ишіуіміз керек. Ал, ис жүзінде бизлер сизің сарқытыңызды ишіп атырмыз. Ен-дигіден былай каналдан пайдаланғаның үшін бизге ақша өткересен. Я сууды басқа жақтан аласаң.

—Хәзір басқа жақтан суу ишіуге мүмкиншілік жоқ ғой. Сонша жердегі ертен ауызға түсейін деп тұрған дақыл қуурап қалса, қалай болады?! Жасы үлкен, суу елпеп жетіп тұр ғой. Ендігі жылы үлкен каналдан жап қазып аларман. Мен де сизге ара-тура жәрдем беріп тұрман ғой. Быйылша оңысайық.

—Бала, қайда барсаң, онда бар! Ертеннен баслап өз күніңді өзін көр. Енді маған өкпелеме.

Жеңис кенседен ашыуланып шықты. Ол тікке районға кетті. Ондағы ойы жағдайды хәкімге айтыу.

Хәкім Нөкіске кетейін деп тұр екен.

—Фермер, харма! Көзқарасыннан тағы бир илмешектің илип тұрғаны көрініп тұр. Жұмысыңды айта бер.

—Шәрибай баслық ертеннен баслап каналдан егін сууғармайсаң деп атыр. Жасы үлкен, жәрдем берін.

—Сен оған да жәрдем беріп атыр едің ғой. Сонда да аяғыңнан иле бере ме?

—Ауа, жәрдем беріп атырман.

—Сонда неге олай етеди екен?

Хәкім алдындағы телефоннан номерлерді тере баслады.

—Алло, Шәрибай, шөлпеп атырсаң ба?

—Жағау, жасы үлкен. Шөллесек, ашшы шай ишіп турамыз ғой.

—Сенің атыздарың суу ишіп тұрған каналдың қалай қазылғанын билесен бе?

—Билесем. Оны ауыл адамлары қол менен қазған.

—Сол адамлардың ишінде фермер баланың да әкеси болған ба?

—Хәким аға, не айтағыңызды түсіндім.

Женистің териси жайылып, шырайлана баслады.

—Атызына суу жетпей атырса, неге сууды «Көк көл»ге ағызып қойыпсан. Енді ауылыңдағы жалғыз фермердің қысайын дедің бе? Оның менен бірін екі болмайды. Қайта ол балаға шалғай жауып, ақыл-көнес бере ме десе, оған азап бересен.

Ақсақал, түсіндім, түсіндім. Бір ашыуыңызды берің. Бизден бір билмесік өтті. Кеширерсіз ...

—Рахмет, Баймұрза аға. Гилем тоқыу цехын ендігі айда іске қосамыз. Цех баслығы ауылдан онлаған қыз-келинді жумысқа алып қойыпты.

—Оның ашылуына өзім қатнасайын. Маған бір күн бұрын хабар бер.

—Якшы, болады.

Женисбай хәкимияттан кеуіллі шықты. «Улыұма ұсы жасы үлкен болмағанда мени хәр ким талайжақ па, қалай-қалай өзі? Усындай қиян-кески қарама-қарсылықтар ұшырасатуғын болғанлықтан көпшілік адамлар фермер болмай жүр екен-дә!»

Кеште Дәмегүл Жениске және қатты келді.

—Мына қазан-табағына ийелік етуге адам тап. Мен қатты болдырдым. Мен өзімнің шамамды биліп жүрмен. «Ақша көбейсин» деп жүре бересен бе?! Болмаса, ана бригад баланың жетегіне ер. Ол келген қызыңның әке-шешесіне сөзін тыңлатады.

—Болады, апа. Үш күн мәулет бер. Баяғы студент қыздан бір хабар алып келейін.

—Болады, оған да қарайық.

Ұядели күні Женисбай Нөкіске кетті. Максети — Сайыпжамалды анасына келин етіп әкеліу.

Женисбай Нөкіске келип қолындағы адрес пенен Сайыпжамалдың квартирасын тауып алды. Ол қапыны әстен қақты. Иштен «Ким-сиз?» деген нашар адамның дауысы еситілді.

—Мен Сайыпжамалдың танысы едім. Оған хабарласатуғын жумысым бар еді. Мүмкін болса, шақырып жиберін?

—Атыңыз кім?

—Атым Женисбай.

—Қаяқтағы Женисбай?

—Фермер Женисбай сорап атыр десеніз түсінеді.

—Фермер деген не өзі?

Женисбай бұл сорауды қолайсыз көрді. «Қаланың адамдары сенін фермердің не қылсын! Булар тек бизнес пенен іс-шеседі. Оннан да райондағы бір танысыма дегенде де болады екен».

—Пай, сорап бердіңіз ғой. Сайыпжамал бар ма өзі квартирада?

—Ауа, бар. Ол мен ғой.

Есик ашылды. Мыйық тартып күліп тұрған Сайыпжамалды көрген Женисбай аң-таң болды.

—Студент, сенін өзін бе едім мени ермек қылып тұрған?! Мен дым билемппен.

—Сени қайсы шамал ұшырды?

—Кемпирдің дүбелейі ұшырды. Руксат етсеңіз, ішке кірейік.

—Кемпирдің дүбелейі неден басланды?

Сайыпжамал дастурхан жайып атырып тағы сөзін дауам етті.

—Қандай дүбелейі болатуғын еді?! «Тез келин түсіріп бермесен, мен өлейін деп турман» деп шатақ сала береді.

—Хе, кемпирің шатақ салмаса үйленбейсен бе?

Женисбай гәпке кемпирді араластырғанына пушайман жеді.

—Үйленіуге қолым тиймей жүр еді. Енді хак деп жолға шықтым.

—Онда жаңа есіне еніпсен. Түпәлем, көз тиймесін. Нөкіске қыз ізлеп келгенсең ғой, шамасы

—Ауа.

—Бұрын танысып, сөйлесіп жүрген қызың барма еді?

—Бар еді.

—Ол қандай қыз? Бір жерде оқый ма, аты кім?

—Оқыйды. Аты Сайыпжамал.

—Хе, мени алайын деп келдің бе? Пай, жақсы болды-ау. Мен де көп ұақыттан берлі жигит ізлеп, бір ондысын таба алмай жүр едім. Сен нағыз ұақтыңда келдің. Мен ізине еріуге таярман.

—Пай, Сайыпжамал, сөзлеріңе дым түсінбедім. Адамды ермек ете бермесе.

Сайыпжамал шақалақлап күліп жиберді. Ал, Женисбай уялғанынан қызарып кетті.

Женисбай өзін зорлап екі кесе шай ишти. Сайыпжамал тағы гәп баслады.

—Жумысларың қалай? Баяғы цехыңды аштың ба? Я ақшанды қыймай қуры сөз болып қалды ма?

—Жақ қалған жоқ. Жақында ашамыз. Хәммесі таяр тұр.

—Онда тәуірсең ғой.

—Әйтеуір хәрәкет етіп атырмыз.

Кеш болып геүгим түсіп баратырғанын сезіп тұрған Женисбай бір ұжыбатлы сөз еситіп қайтыуды ойлап тұрыпты. Ол тәуекел етіп сөздің тоқ етерін айтқысы келді.

—Ал, Сайыпжамал бизді тергеп болдың ба?—Енді маған не деп жууап бересен? Бірақ Сайыпжамал жууғарада жууап бере қоймады.

—Онда азанға шекем ойланасан ба? Мен ерте келейін.

—Сен асығысқан ба деймен, биротала расладың ғой. Мен еле «ассалаума әлейкум» деген жигиттің ізине еріп кете беретугың дәрежеге келгемін жоқ. Екіншіден мени тууып ұсы дәрежеге жеткерген әке-шешем бар. Счетымызда ақшамыз болмасада «қыз» деген атымыз да бар.

—Ауа Сайыпжамал, усы сөзді күтип турман. Асығыс екенімде рас. Сол рет екеуімізді периштелер ушырастырған екен. Онда ағайинлер ата-ананың алдынан өте қойсын. Мен асықпай-ақ қояйын.

—Ауа, өтсин. Өзің билесең быйыл оқыуды питкеремен. Бизлерге арнаулы жоллама беріп, районларға бөлістиреди. Мениң шегімнің сизің районға түсіуін өз жуапкершилигине аласаң.

—Екеуіміздің жүргіміз тая бүгінгідей болып соғып турса ондай машкалалар шешіледі. Өзлеріміз келістире алмасак нәтиңде район хәкімнен жәрдем сорарман.

—Хәкімге қалай «мениң қалыңдығымды районға алып бер» деп айтасаң.

Бул болмайтуғын ис ғой.

—Ол кисинің мұдам ғамхорлық көрсетіп қиятырғанына исенип айтып атырғаным ғой.

—Ден саулық болса бәринің иләжы болады.

—Соны айтқан тилиңнен. Усы кишкентай бөлмеде бир сүйіп алайын,—деп Женисбай Сайыпжамалдың мойнынан кушақлап сүйежақ болды.

—Хүрметли фермер, бул хәрекетиниз сизің абрайыңызға сәйкес келмейди.—деп Сайыпжамал Женисбайдың қолын кейін ийтерди.

—Кеширерсиз, Сайып. Усындай мәүритлерде бир сүйгенде не қылады? Я бөлмеде баска адам жоқ. Сүйинсін бул хәқыйқый мухаббаттың нышаны емес пе?! Бирак айтқаның болсын. Мен шыдайман. Енди мен ғөне қаладағы ағайиннің үйінде қонып, азанда оны алдыма салып, Сизің үйге апараман. Айтылған сөзлерди еситип кеште үйге жетемен. Қудай оң сапарын берсе ары кеткенде еки күнде сени үйге алып бараман.

Еки жас хошласты. Женисбай узаққа шабатуғын аттай, өзін сергек тута баслады.

Ертеңіне түски шайдан бурынырақ Сайыпжамалдың ауылдағы үйіне бир адам «ассалаума әлейкум» деп кирип келди. Кухняда түски аўқаттың әнжамын көріп атырған Зийнеп таныс емес адамды көріп аң-таң болды.

—Сайыпжамал деген қыздың үйі ме? Бийтаныс адамның үй ийесинің атын айтпай қызының атын айтқанына Зийнептің жүрегі бир түрлі болып кетти.

—Ауа. Аманлықпа?

—Ауа аманлық. Қорықпай-ақ қойын. Бир жұмыс пенен келип едим.

—Келе қойын. Ишке кириң. Жүрегін басқан Зийнеп миймандослығын билдирди. Қонақ бөлмеде жайғасып отырып алды. Бирақ Зийнеп оның аузын бағып отыр. Әлленемірде ол жұмысын айта баслады.

—Сизің қызыңыз бизің ағайиннің баласы менен танысып, бирін-бири унатқан қусайды.

—Бала оқыйма?

—Жақ оқымаған.

—Онда началниктің баласы ма?

—Жақ. Әкеси өлип қалған. Бала тек анасы менен турады. Жалғыз.

—Онда врач болайын деп турған қызды қалай алады?

—Бала фермер хожалығын басқарады. Жигирмаға жақын адам жұмсайды Оны да началник деўге болатуғын шығар. Тапқанына өзлери хожайын қусайды. Демек, жеке меншик деўге болады.

—Хе жана билдим. Қыз ол фермер туўралы жақында ертекттей етип бир нәрсе айтып еди. Мақау қыз қашшан шаппат урысқан екен дә.

—Баланың анасы «көзимнің тирисінде бир ақ жаулық көріп кетейін» деп асығып атырған қусайды. Соған қызыңыз «әке-шешемнің алдынан өтін» дегеннен кейін бизди сизге жоллады.

—Қыз еки айдан кейін оқыуын питкереди. Дипломын алғаннан кейін косылсада үлгеретуғын еди. Қашшан қолымыз қазықтан кеткен екен дә. Соның ушын қызларды «киси баласы» деп кеткен ата-бабалар.

—Заманлас, ата-бабалар «өлімнен басқанын ертеси жақсы» деген. Баллардың бахтын тилейік.

Зийнеп үнсиз отыр. Болажақ куда арнап келген жұмысының питетуғына көзи жетип, бөлменің ишин көзден өткере баслады. Бөлмедегі затлардан бул шаңарақтың жақсы хожалық екенін билиу қыйын емес. Себеби барлық затлар орынлы орнында тур. Хәммеси кудаға унап қалды.

—Қыз тәуекел етсе бахты болсын. Сол жақтан қашып кеткенде де топыраққа от қоймас едим.

—Берекет табын. Ал енди дәстүрди не қыламыз? Ол жағында билип кетейін.

—Үш женгеси барып, қыздың түскен жерін көріп қайтар. Қалын мал алмаймыз. Екеуінің бахты жанып, аман жүрсе ең баслы дәстүр сол. Қыз оқыуға киргенде әкеси «усы қызым оқыу питкерип үстине ақ халат кийсе, оны қалың малсыз узатаман» деп шәрт етип еди. Бирак Сиз балларды косып болып қашып кетпең. Оларға ақыл-кенес берип турың. Енди жайғасып отырып шай ишип аўқатланып алың.

—Қудағай, маған аўқат берип не қылайын деп едiniz. Нан ауыз тийип-ақ кете берейін. Жанағы айтқан сөзлеринизге майсөк жегендей болдым. Күйеу балаң мени үлкен асфальт жолда күтип тур. Оған қууанышлы хабарды жеткерейін. Ал якшы. Тойда көрискенше. Бизге енди руксат.

Еле күйеу бала да усы әтирапта десе?

—Қудағай, исти тезлетіу ушын усылай ислеўге мәжбүр болдық. Мен кеттим.

—Хау-хау бул қалай болғаны. Бундай да асығыслық болама екен?!

—Қуданы көре алмасақта сөлем айтғын. Аманлық болса еле талай көрисермиз, аўқат та жермиз. Зийнеп қапыға асылып асығыс қуданың изинен көзін алмай қарап тур.

Жанхожа болған сөйлесіулерди жолда қалған Женисбайға айтып

берди. Соң қысқа ойласық болды.

—Бүгін үйіне барып жеңгейди қуаңт. Сөйтіп жеңіл машина тауып кел де келинди алып кет. Сөйтіп тез той беріп жибер. Құдайға шүкір қолың қирли. Басқа не жұмыс бар?

—Болды, ажаға. Еткен жасы үлкенлигіне ырзаман. Сизін балларыңыздың тойларына да қызмет етейік.

Жеңісбай кешкі беслерде үйіне келді. Оны үйінің алдында дем алып отырған Дәмегүл күтіп алды.

—Балам, аман келдің бе? Ал не хабарың бар? Ана баласының аузынан жақсы сөз еситіу үшін ынтығып тұрыпты.

—Жақсы хабар алып келдим. Апа, ертен келиндинди алып келиу үшін тағы кететуғын шығарман.

—Хәй бала, рас сөйле. Мени ермек етпе. Өзім зорға жүргенде ермегинди қой.

—Мен сениң менен хәзиллесіп не қыламан. Жанхожа ажағам анасының алдынан өтті. Оның разышылығын алған.

—Түпә, түпә, соның берсин. Бизлерде келин түсіріп, халық қатарына қосылатуғын күн бар екен ғой. Ал, балам енді не қыламыз?

—Соңырақ мен ауылдан келиндинди әкелетуғын машина тауып қайтаман. Дәмегүл баласының дурыс сөйлеп тұрғанына жана исенди.

—Балам, машинаның илажы болар. Жүдә қапылып қалса хәким аған менен телефон аркалы сөйлесіп машина сора. Ол бундайда сирә жәрдем береді. Солай ет, балам.

—Яқшы апа, қалғанын ішке кирип сөйлесейік. Далада тұрып қалдық-ғой.

—Болады қулыным. Енді сениң айтқаның болады. Үйге жүр балам, үйге жүр.

Үйге киргеннен кейін Дәмегүл тағы гәп баслады.—Балам, енді не қыламыз?

—Не қылатуғын едің. Аршанды ашып, ишінде не барын тағы бір көріп қоясаң. Я алды менен қонсыларға хабар беріп келесен бе?!

—Қой олай етсек уятты. Ауылдағы мектеп моллаға, ана Нурбий бийшараға бір нәрсе беріп пәтиясын ал. Ертенгі жолыңның боларына жақсы, қулыным.

—Болады, апа. Бул өтенишинди орындайман.

Дәмегүл бийшара айтқан сөзлеринин жерде қалмайтуғынын сезіп жүдә шаққанласып кетті.

—Балам, онда шай демлеп берейін,—деп Дәмегүл кухняға шығыуға ыңғайласқанда есик ашылып, ішке Серегүл кемпир кирди.

—Дәмегүл айыпқа санама. Жеңісбайға «түпә, түпә». Соның берсин...» деген сөзлеринди қораның сыртында тұрып еситтім. Қуанышлы хабарға биринши болып құтлы болсын айтайын деп келдим. Балам, талабың оң болсын.

—Шеше, мендей ақ көкірексең ау. Бала биреудин «ауа мақулын» еситіп келипти. Соған қууанып атырман. Енді куда қалесе бала машин тауып ертен келинди алып келеди. Бірақ шеше хеш кимге айтпай тұр. Келиннің аяғын алды менен сизлердей қадір-қымбатты билетуғын жасы үлкенлерге жуамаң.

—Болады келин. Онда ертенге шекем шыдаймыз.

—Ауа, солай ете қойын. Серегүл кемпир үйіне қайтты.

—Жеңісжан-ау, мен еле саған шай демлеп бермеппен ғой. Қатты қууаңғанымнан не болғанымды билмей атырман.

—Апа, отыра берин. Өзім-ақ шай демлеп әкелемен,—деп Жеңісбай кухняға кетті.

Дәмегүл тағы қыялға берилди. —Баламның тойына хәким барлық қосшылары менен келеди. Бірақ ғарры екеуіміз тен тұрып «құтлы болсыңды» қабыл еткенде қандай жарасықлы болар еді. Өттен, ол бийшараға бул қууанышты көріу несип етпеди. Енді соның беріп балам менен келиндинин өміри ұзақ болғай, мәртебеси бәлент болсын. Келиним де мен қусаған ақ көкірек болса. Бірақ, врачлар үйін таза болмаса сениң дұньяна, абрайыңа қарамайды. Қудалар менен қатнасып кетсек жақсы болар еді. Келинге мына жайда унамайтуғын шығар. Ол келип менин қазан-табағымды «бул затлардан енді пайдаланбаймыз» деп тұрып алса не қыламыз. Врачтың енесі оған жәрдем беруі керек. Себеби олардың жұмысы қыйын. Балам енді өзін қалай тұтар екен? Оған қыйын болмаса енді. Япырмай мениң өзім бір майданда өзгеріп кеттім ғой. Бәрін биліп баратырман. Адам қууаңғанда териси кеңейеди дейтуғын еді. Сол гәп рас екен ау!

Жеңісбай шай ишип болып ферманы бир айланды. Соң машина ізлеп кетті. Шынназардың баласы оның өтенишин орындайтуғын болыпты.

Дәмегүл азанғы шайды таярлап болып Жеңісбайды оятты. Ол беті-қолын тез жуып шайға отырды. Дәмегүл қолындағы бир затты қатты қысып, Жеңісбайға қарай берді. Шыдамы таусылған ана:

—Мына Қараұымбеттин дузын сен бир үлкен іске қол урғанда жолына сеуіп, жаман көзлерден сақым етиуге сақлап қойып едім. Минен, бул дузды жумсайтуғын күн келди. Балам, көзінди жум. Дузды тула бойына шашамаң. Бірақ, биринши ақлығым үшін азырақ дуз алып қалдым,—деп дузды Жеңісбайдың үстине шаша баслады.

—Апа қойса, ырым ете бермесе. Қолым таза. Неге ериссем манлай терім менен ерисіп атырман.

—Балам хәсиге кетпе. Қолы, жүрегі таза адамлардың бәршесі ойлаған мақсетлеріне ерисе бермейді. Себеби, гейде ақ көкірек адамлар харам адамлардан жеңіледі. Соның ушында «бул дұнъяның ислері бир тегис бола бермейді» деген даналық гәп бар.

—Ауа апа, ол айтқаның дурыс.

—Келин изине ергеннен хеш жерде иржилмей кайта бер. Жолда арақ ишпек. Мен нан-пан таярлап қоярман. Ақыры кутлы болсынға келгенлерге дастурхан жаямыз ғой. Басқа керек-жаракты дүканның ақелип қоярман.

—Апа, өзін үлгере алмасаң фермадағы адамлардан жәрдем сорарсан.

—Балам, кешегі шешей сен кетиуден үйіндегі екі келиннің жәрдеме қолыма тапсырып кететуғынына көзім жетеді. Қудайға шүкір қонсыларым жанын аямайды. Балам жолың болсын. Жолда мүсәпир адам көрсен садақа бермей кетпе. Сең келгенше екі көзім жолда болады.

... Машина азанғы оннан өте Сайыпжамалдың квартирасының алдына келип тоқтады. Жеңисбай әйнекке карап еді. Ол перденің қозғалғанын көріп қалды. —Демек Сайыпжамал бар! Жеңисбай шарбаққа кирип есикті қакты. Иштен «кире берің» деген дауыс еситилді.

Бөлмеде Сайыпжамалдың бир өзі екен. —Сәлем, Сайыпжамал. Кейпийтын қалай? Бул сапары да достың жоқ па? Жеңисбай усылай хал-жағдай сорапты.

—Кейпийтым жаман. Кеше кеште апам келип «териме топан тығып» кетті.

—Хаў, анаң ажағама келисим берген. Соннан соң мен келип турман. Анаң сонда не дейди?

—Не дейтуғын еді. Катын, байсырап баратырсаң ба?! Ассалаўма әлейкум дегенге шаппат урысып көзің караўытып баратырма! Енди кәдириң болмайды. Жигит дегенди 3-4 рет катнатып, сынап-минеп көрмесең өзі келген атанасан. Бахан кепек бахасына тең болады»— деди апам.

—Неге мени ондай жигит емес демедін.

—Сонда сени мақтасам «онда тезирек сол жигиттің үйине бар да шымылдыкқа кирип отырып ал» деп айтар дейсен бе? Кайта «еле бир күн бир көпшикке бас коймай атырып байынды мақтасаң өмирінде келе болмайсаң» деп азап береді. Апам бундай саўдаларда хеш алжаспайды.

—Енди не қыламыз? Сонын айтса.

—Әдеўир бакырып руксат берди аў.

—Онда кете берейик.

—Институт бүгиннен баслап он күн дем алыс берди. Соң мәмлекетлик имтиханға таярлық басланады.

—Сайыпжамал, есабымыз дурыс екен. Ертерек кете берейик. Ақыры жол алыс.

—Мен жайды кулпырып, гилтти жайдын ийесине берип келейин. Қасындағы қызға азлап билдирдим. Оғанда сен қусаған фермер жигит керек екен. Ол азанда үйине кайтып кетти...

... Жол бурынғыдан да тегис көринди. Машина «ушып» киятыр. Сайыпжамал аўылының тусына келгенде жылай баслады.

—Сайыпжамал, бул әтираптан кулип өтиўин керек ғой. Себеби сен өз еркиң менен турмысқа шығып атырсаң. Оның үстине ес-ақылын енген ертеңги врачсаң,—деди Мақсет.

—Енди Женисти тауып алғаныма куўанайын ба? Бул әтирапта менин балалығым өтті. Он жыл бир адамның баласындай болып бирге оқыған досларым, туўыскандай болып қалған қонсыларым қалып баратыр.

—Бизің аўылдағы бойдақ жигитлерге қурдасларыңды мәмилеге келтирип жиберсен, онда бул жерде де топарың көбейип, арқайын жасай бересен. Сайыпжамал, бәриде жақсы болып кетеді. Кеўлинди өз еркине жибере берме. Енди ары кеткенде бир сааттан бизің аўылға жетеміз. Хәмме хәзир бизлерди күтип отырыпты. Бираздан соң Сайыпжамал тынышланайын деди. —«Кемпир қандай адам екен?» Жеңисбай жоқта жигирмалаған адамның тилин тауып, оларды жумсап атырса онда да бир нәтиже бар шығар? Жеңисбайдың бундай қыйын жұмысты тәуекел етиўине қарағанда кемпирдің тилинде де бир күш болыуы керек. Бизде кемпирдің он көзине илинсек қолымыз узын болады. Сайыпжамал ертеңги күн хакқында усындай жуўмаққа келди.

Олар аўылға жақынады. Топарласқан майда баллар асфальт жолға шықты. Олар машина жақынлағанда келинди шаўқым, ысқырық пенен күтип алды. Машина үйден 50 метрдей бериректе тоқтады. Жеңисбай менен Мақсет машинадан түсип үйге карап жүре баслады. Аўылдың кемпир-ғаррылары бас көтерген жигитлері Дәмегүлге. —Келин келипти. Енди қутлы болсын айта берейик. Ал, әрманың иске асты. Келиннің қутлы болсын, қосағы менен қоса ағарсын. Ал, жасы кишилер, келинди үйге киргизинлер. Кейин барлық хызметке таяр турынлар. Тойды жақсы өткеринлер,—десип атыр.

Көзинің жасын сүртип атырып Дәмегүл сөйлей баслады.

—Халқым, елим сизлерге өле-өлгенше ырзаман. Енди жыйған тергенимди шашынлар. Хәзир қорадағы бағыўлы турған баспақты сойыңда қонысы-қобалар менен жен. Үлкен тойға барлық жерге хабар айтың. Райондағы емлеўхананың бас врачына бир абрайлы адамды жиберип тойға мирәт етиң. Келиннің оқып атырған жерине хабар берин. Хәким баланың қолының бос күни тойды өткерин. Себеби, ол бир жаққа кетип қалыуы мүмкин. Дәмегүл тағы да сөйлейжақ еді. Бирақ кеўли бузылып жылап жиберди. Жасы үлкенлер: «келин кой. Бала болма. Жақсы нийеттеде жылайма екен!» деп тәселле айтты. Келин үйге киргеннен кейин жасы үлкенлер тойдың ойласығына киристи.

Той келеси екшембиде өтті. Тойға район хәкими, көпшилик басшылар келди. Хәким Дәмегүлге қутлы болсын айтып болып:

—Апай, балаңыздың врач болайын деп турған қызды алғанына куўанып атырман. Ол аўылдағы емлеўхана қурылысына көрежеттен жәрдем бергенде келешегин ойлап ис еткен екен. Буны мақтауға болады,—деп көпке нәзерин бурды.

—Айта ғой балам, айта ғой! Әйтеуір Жеңисжан сизлердин хызметинизди жерде қалдырмайды. Ининиздин тойында шалқын балларым. Дөмегүл кеулин усылай билдирди...

... Фермердин иси рауаж. Қара маллар, кой-ешкилер көбейип атыр. Жерденде жаксы өнім алынбақта. Жумысшылардың саны 40 ка шамаласты. Жеңисбай дәслепки гилемди кашшан шығарды. Енди киши консерва цехын иске қосыудын таярлығында жүр.

Районда фермер болыуды қаләушилер көбейип атыр. Жеңисбай райондағы фермерлердин жәмийетлик басламада жумыс ислеутуғын баслығы болып сайланды. Бул ұазыйпада онын абрайын арттырып атыр. Себеби районда фермерлер хаккында бир гәп болса Жеңисбайдың аты айтылады, ямаса оның өзи мәселени шешіуге катнасады.

Ауылда жана кәсип өнер колледжи ашылады, деген хабар шықты. Онда үш жүзге жакын оқыушы оқытуғын қусайды. Көпшилик адамлар «бул колледжи Жеңисбай сорап алыпты. Онда 50 оқыушы фермерликти үйренетуғын қусайды» деп жүр.

Көп уақыт өтпей колледждин курылыс жумыслары басланды. Жеңисбай оның курылысына бир миллион сум ақша өткеріуге уәде берди. Арасында курылысшыларға гөш, сүтті арзан бахада бере баслады. Зәрүр уақтында көликтенде жәрдем етпекте. Бул жәрдемлерден район хәкими, басшылар хабарлар.

Хәкимиятка бир жумыс пенен келген Жеңисбайды район ақша бөлиминин баслығы иркти.

—Фермер, жумыслар қалай? Бул баслык та басқалар менен ойласып койғандай қәдимги сорауды берди.

—Рахмет, аға! Жумыслар жаман емес.

—Районға белгили жигит болып атырған... Саған рахмет. Баслык күлип турып сөйледі. Демек баслык гәпти узактан айландыражақ.

—Мийнет етсен көзге көринесен. Бирак, жумыс қыйын. Еппеп үйренип киятырмыз. Жәмәәтимиз ауыз биршиликли. Кеулин тапсаң, жумыстан шаршамайды.

—Ауа, иним дурыс айтасаң. Бирак сонда неге тыйынлап жыйған ақшанды далаға шашып атырған. Адамды пан-пан өлтиреді иним. Оған сени хеш ким зорлап атырған жоқ. Сен хәзир бүгинги абрай менен жасап атырған. Ал ертең не боласаң, алдында сени не күтип турыпты? Оны сен ойламайсан.

Қарауындағылар сениң өрескил сақыйлығына нарийза қусайды. Бирак, сени хәким қоллайтуғын болғанлықтан олар саған қарсы келмей жүрген. Бала, шыдамныңда шегі бар. Көпшиликтің аузы бириксе пилмәмбет болсаңда аударады. Жүдә жыйғаның сыймай атырса райондағы биз қусаған басшыларға қасық ат. Бул хызметің қысылғанда алдыңнан шығады. Өне сондай гәплер иним. Ендиги хәрекет өзине байланысly. Жеңисбайдың жүрегі музлап, өзін бийжағдай сезе баслады. Аздан соң айтылған сөзлерге

жууап беріуге тәуекел етті.

—Ауа, ақсақал айтқанларын дурыс. Көбинесе өз билдигимше кетип қала бермен. Бирак Сизден басқа хеш бир жасы үлкен бундай ақыл берген жоқ еді. Енди бир жууаққа келетуғын шығарман.

—Хәй бала, мына гәплерің еки ушлы ғой. Бул ақ көкірек фермердин сөзіне усамайды. Қәлдинди хәр тәрәплеме алып киятырған қусайсан. Мен алжасыппан.

—Хәу ақсақал бирден өзгерип кеттиниз ғой. Кеширерсиз, кеширерсиз.

—Болды, болды. Мениң басқа сөзім жоқ. Жумысына қаруу сала бер. Ақша бөлиминин баслығы алды артына қарамай кетип қалды.

Колледж оқыу басланбастан бурын питти. Район хәкими Баймурза оның ашылуы салтанатына келди. Қутлықлау сөзди хәким баслады.

—Хұрметли халайық! Мине колледж қысқа мүддетте питип балаларымыздың кәсип ийелеуине имканият жаратылды. Бунда хәр тәрәплеме ғамхорлық көрсеткен Жеңисбай басқарған фермер хожалығының барлық жәмәәтине район халқы атынан миннет-даршылық билдиремен. Енди қырмызы лентаны Жеңисбай екеуимиз кессек оған хеш ким қарсылық көрсетпес. Бул сөзге хәмме қол шаппатлады.

Жеңисбай ортаға шығып, хәкимге қарап былай деди:

—Баймурза аға, азы кем жәрдемимизди бахалап хұрметли ұазыйпаны тапсырып атырғаныңызға қууанышлыман. Мен лента кесилместен бурын бир нәрсе айтсам қалай көресиз?! Хәким «руксат» деген пишинде басын ийзеді. Оған қосымша жыйналғанларда «айт Жеңис, айт» деп бақырды.

—Мен жана усы салтанатқа келиуден алдын жәмәәт пенен ойласып мынадай қарарға келдик. Быйылғы биринши оқыу жылында ең жаксы оқытуғын фермер группасының 10 студентине ай сайын өзимиздеги орташа айлық муғдарында стипендия төлеп турууға келистик. Оқыушылар қол шаппатлап жиберди.

Жасы 40 ка келип қалған бир хаял хеш кимнен руксат сорамай-ақ ортаға шықты.

—Жолдас басшылар, хәким бала, менде бир-еки ауыз сөз сөйлесем болама?—деп еді. Оған хәмме бирден «сөйлей берің» деп жууап берди.

—Мен «сонын берген» шешейдин фермер баласының жаңағы адамгершилигине ырза болдым. Усы уақытта хәким бирден қолын көтерип:

—Сиз «сонын берген» деген сөздин мәнісин түсіндирип берің, —деп сорау берди. Хаял күле шырай берип сөзін тағы дауам етті.

—Бул бала фермер болып көзге көрингели анасы мудам «балам баслаған исиннің сонын берсин» деп аллаға жылап киятыр. Соннан ауылдағы келиншеклер, гейбир еркектерде бул баланың анасын «сонын берген кемпир» деп атап кетти. Бизин балада сен сақыйлық етежақ болып атырған фермерлик группада оқыйды. Ара-тура өзінде балаларға

фермерлик тәжірийбенди үйретерсен. Негизинде бул исте тәжірийбен болмаса куры күш пенен пайда көре алмайсан. Жолдаслар фермер көбейсе шеп болмайды екенбиз. Бала талабын алдагы Ұақытта да орала берсин. Соң лента кесилип, басшылар колледждин ишки бөлмелерин аралап көрди.

... Түри таныс емес бир жигит Жеңисбайдың еки жумысшысын Зухра менен Улжанды хәкимиятка шақырып атыр деп кетти. Жеңисбайдың акылы хайран.

—Япырмай оларды хәкимият неге шақырды екен. Сонда неге маған жолыкпады. Анау-мынау жумысы болғанда хәкимияттағы жигитлердин өзлери билдиретуғын еди. Бул хабаршы бурын-сонды көрген адамым емес. Гейде Баймурза ағада тапсырма берип жай-жағдайды билип туратуғын еди. Я өзим хәкимиятка барып аңғысын аңлап көрейинбе екен. Жаға бул коркактын иси. Еки бастан бул хаяллардан жаманлык шыкпайды. Улыўма жәмәәттегилердин хәммеси де бир сөзли адамлар. Кешке шекем шыдайын. Жеңисбай усындай қыял менен күнди зордан батырды. Ол үйи жакынлау Улжанның үйине геўгим түсе барды. Бирак Улжаннын бетинде кан жок. Хуўыштан кеткендей турған жеринде катып қалды.

—Улжан неге бир түрли болып турсаң. Я хәким орынсыз бакырды ма? Не өзи аманлык шақырыўма екен?!

—Баслык, аманлык емес десемде болады.

—Ал айта бер. Не болып қалған екен. Я екеўиниздин үйлеринизде бир қолайсыз жағдай болған ба?

—Жак. Бизлер Зухра екеўимиз республикалык газетаға Сизин унамсыз хәрекетлериниз хаккында арза жазыпбыз. Соның рас-өтиригин сорады.

—Келген жигит журналистпе екен?

—Ауа журналист екен.

—Ал жуўмағы не болды. Арзаны көрсеттима? Өзи сизлер жазыппа единиз. Тезирек айтса.

—Қалай тезирек айтаман. Мен өзим тойып отырған қазаныма қалай кумалак таслайман. Арза деген бәлени өмиримде көрген емеспен. Бизлер қудайды, нанды ортаға қойып, «бул арзаны бизлер жазсақ харам өлейик. Балаларымыздың рәхәтин көрмейик. Жумыста хеш ким менен сөз алыспаймыз. Бизлерди қызғанған биреўлер «булардың берекетин кашырайын» деп ойлап тапқан иси шығар дедик.

—Мүмкин баслығыңыздың абрайын қызғаныўшылар бул исти ислеген шығар деди, —журналист жигит. Бизлер оған «ондайда болыўы мүмкин. Себеби хожалығымыз планларды айма ай орынлап киятыр. Ал басқа хожалықлар бизлердей емес» дедик. Сосын ол хәким менен бир нәрселер туўралы ойласып келип бизлерге руқсат берди. Бирак журналист бизлер шығайын деп атырғанда «бундай арзагөйлерди» астыртын арзагөйлер қатарына қосыўға болады. Оларды табыў кәўипли

жынаятшыны тапқаннан қыйын. Сондада оларды таппасақ болмайды деди. Соған қарағанда бизлерден еле бир нәрселерди сораитуғын шығар.

Жеңисбай ауылдың қылўалары жақпайтуғын адамларын көз алдынан өткере баслады. «Бизин ауылдағы муғаллимлер ондай исти ислемейди. Басқа ким болды екен? Я райондағы айырым басшылардың ермегима екен. Яға олар анау-мынау сөз айтқан менен тап ондай дәрежеге бармайды. Япырмай буны не деўге болады?!»

—Улжан, арамызда бундай адам жок еди ғой. Сизлер күнде жумысшылар менен бирге боласыз. Олардың арасында маған нарыўза болғанларды сездиниз бе?

—Қойса баслык бала. Бундай жақсы жағдайда ким баслыкқа нарыўза болады?! Айлықларымыз институт питкерген муғаллимлердин айлығынан кем болмаса. Райондағы басқа мәкемелерде де бизлерден көп айлык алмайды екен. Сонда неге нарыўза болар екенбиз. Бизлерге иритки салған адамның өзи ирип-ширип кеткей. Қәнекей сол ишкирне табылып, бетине кара күйе жақсақ. Баслык пенен жумысшы бул мәселени әдеўир талқылап таркасты.

Түнде хәкимияттың бир адамы телефоннан сөйлесип. Жеңисбайдың ертен келип кетиўи кереклигин айтты.

—Үстимизден жазылған арза бойынша шақырып атырсыз ғой я,— деди Жеңисбай өлпен дауыс пенен.

—Ауа. Оның хабарын еситипсиз ғой. Шамасы арзагөйди табыўға бес-алты күн кететуғын түри бар. Журналист районлык газетаның бир хабаршысын жәрдемге алды. Усындай хешкимге пайда бермейтуғын жумыс адамның нервин жейди дә! Фермер болып көзге көрингели ким менен гәп алысқаның, кимнің өтинишин орыналамағаның, анаңның, келиншегиннің кимлер менен урысып қалғанын еслеп, билип келерсең. Булар журналисттин хәзирги тапсырмасы. Басқасын ертең өзиннен сорады. Ал якшы көрискенше жақсы дем алын.

Жеңисбай түни менен уйқылай алмады. Ол ертең ислеменген жынаяты ушын қамалып кететуғындай болды да турды. «Гейбир журналистлер анау-мынау судыңды алжастырады. Қәйдем ол бизин қай тәрәпимизден илер екен? Басқа түскенин көрермиз тө. Бул ис тек Шәрибай баслыктан келиўи мүмкин. Акыры ауылдағы бир қатар жасы үлкенлер «Шәрибайдан бир нәрсе сорасақ ол «бундай өтинишке жәрдем бере алмайман. Оны Жеңисбайдан сорасаныз жумысыңыз питеди» деп айта береді. Мәгәр болса ол сениң абрайыңды қызғанып жүр», —дейтуғын еди.

Журналист Жеңисбайды хәкимияттың алдында күтип алды. Ол фермер менен аман-есенлик сорады. Гәпти Жеңисбай баслады.

—Жумысларымыздың жаман емес екенлигин еситкен шығарсыз. Билмедим сонда да үстимизден жумысшыларымыз арза жазыпты. Мен дым түсинбедим.

—Жеңисбай иним, бәрин анықлаймыз. Бул исте маған мына жер-

лесиниз—районлық хабаршы жәрдем береді. Жүр қалғанын кабинетте сөйлесейік. Ишке кіргеннен кейінде гәпти журналист баслады.

—Менің болжауым бойынша бұл арзаны екі хаял емес, саған сыртынан кесек атып жүрген бір хаял жазған. Бірақ бұл хаялда билим хәм тәжірийбе бар көринеді. Ауылда ондай хаял бар ма?

—Қәйдем мен, анам, я келиншегим усы уақытка шекем адам менен урысып көрмедік. Келешекте де урыспағаймыз. Ауылда муғаллимлерден баска билимлі хаял-қызлар жоқтың қасында.

—Онда баска жол менен жазылған болыуы мүмкін.

—Қәйдем.

—Онда сизге рухсат. Журналист арзагөйдін аңсатлық пенен табылмайтуғынын сезді. Өзинше көп ойланды. «Адамлардың қол жазбаларын тексеріп шығуы қыйын. Ол бизін хызмет етіуі шегарамызға кирмейтуғын шығар. Журналист районлық хабаршы менен ойласты.

—Бизде айырым басшылар бирін-бири көре алмайды. Себеби олар «егер мен жұмыстан шығып қалсам, мынаның ешегі жорғалайды, ертең оның қарауында жұмыс іслеуіге мәжбүр боламан» деп ойлайды. Соның ушын ондай басшылар бирін-бири аңлйды. Бұл ауылдағы екінші баслықтың жұмыстарының нәтижелери дым төмен. Бундай мәкемелерди жауып тасласада шеп болмайды. Демек арзаны сол баслық шөлкемлестирген болыуы мүмкін. Буған Сиз қандай пикирдесіз?

—Олайда болыуы мүмкін. Хабаршы гүмилжи жууап берді.

—Онда былай етеміз. Сиз Шәрибайдың хаялының атынан өзиниздің газетаға мақала таярлап келесіз. Бірақ мақаланы хаял өз қолы менен жазыуы шәрт. Соң мақала менен арзадағы жазыуды тексеріп көреміз. Бірақ Шәрибайға сыр билдирмен.

—Хаялдың өзі гүманланып жүрмес пе екен?

—Хабаршы бундай қыйын жағдайдан шығуы ушын барлық усылды қолланасыз.

—Болады. Оны бүгін питкеріп келемен.

Ол кешки саат төртлерде екі бетлік мақаланы алып келді. Журналист хәкимиятка жақын жердегі мектептен қарақалпақ тили хәм әдебияты пәнинің ең тәжірийбелі екі оқытушысын шақырып алды. Төрт адам арза менен мақаланы тексеріп шықты. Екі муғаллим бір ауыздан «еки қағаздағы жазыуларды бир адам жазған. Оны баска тексеріудің керегі жоқ» деп тоқ етерін айтты. Районлық хабаршы да бұл пикирге қосылды.

—Онда жұмыс питті. Сиз мақаланы газетанызға таярлай берін. Бірақ, қол жазбаны ксерокопиядан өткеріп алып, түп нұсқаны бизге бересіз. Хәмменизге рухсат. Іслеген хызметинизге рахмет. Журналист Нәкіске келип те бұл қол жазбаларды тийисли жерлерден тексеріуден өткерді. Редакциядағы тәжірийбелі журналистлер көп талқылаудан кейін «арзаның сөзін Шәрибай хаялына жазып берген, ал хаялы оны көшіріп жазып, изине екі жұмысшының исми-шәриплерін жазған деген

жууаққа келді. Арзаның ең соңғы жууағы хәкимияттағы жыйналыста додаланды. Жыйналыстың басланыуы менен Шәрибай баслық сөзге шықты.

—Мен қатты алжастым. Маған не «сауға» етсенізге қайылман. Тек мени сыртқа шығарып жиберін. Себеби хәзірдің өзінде өзімді бийжағдай сезіп турман. Сыртта нәтижесін күтіп отыраман. Жағдайға бола бұл мәселе он минутта питті. Шәрибай баслық жұмысындағы нұқсанлар есапқа алынбай-ақ өз уазыпасынан азат етилді. Ең жаман жери ауылласлары оны «арзагөй хаял» деп атап кетті. Бұл атактан енді Шәрибай қутыла алмайтуғынын ауылласлары билип жүр...

Соңғы жылы Женисбай 3 гектар жерге қауын екті. Жерге түскен барлық туқым көгеріп, қауын пісе баслады. Бірақ қанша мазалы болса да қауынға қарыйдар аз. Себеби усы жыл үлкемиздің барлық аймағы ушын «қауын жылы» болды. Нәтижеде піскен қауынның биразы зая бола баслады. Не іслеу керек?! Қауынларды баска қалаларға апарып сатыу керекпе, ямаса қауын қак етип өзімізде-ақ қысы менен сатқан пайдалы ма? Баска қалаларға апараман дегенше қауынның тек пәллесі қалады. Ал халықтың хәммеси қак етсе олда өтпей қалыуы мүмкін. Ал баска жақларға алып кеткен менен бизін қағымыздың қәдірін олар билмейді. Үйдегі кешки ойласық қауынды зая етпей сатыуға арналды.

—Фермер, кешегі районға кеткен екі прицеп қауыннан хабар барма? Сайыпжамал түнеріп отырған Женисбайды усылай сөзге тартты.

—Қауын емес бәле болды. Бағана жигитлер бир прицеп қауынды сата алмай қайтып келді. Хәзір хешкимге затынды зорлап сата алмайсан. Тағы жұмысшыларға бийпул беріуіге мәжбүр болдым. Өне плансыз жұмыс іслегеннің ақыбеті, молшылықтын пайдасы!

—Қой балам, хәсиге кетпе,—деп Дәмегүл бирден дауысы қалтырап баласын иркти.—Ауылдың адамлары қауынды зая етпейді. Олар қауынларды я қак, я қауын күрт іслейді. Жүдә болмаса қамырға қосып ийлеп нан іслеп-ақ оны тауысады. Бұл затлар хәзіргі сырт елдерден келип атырған «сырты жылтырақ, ал иши қалтырақ» шокаладлардан мазалы хәм адамға пайдалы. Тек бизлер затларымызды жылтырата алмаймыз дә. Келешекте оның да илажы табылар. Балам сен қусаған фермерлер үлкен қалалардан жылтырақ қағаз тауып келсе оның не қыйыны бар.

—Ауа ене, дурыс айтасан. Сайыпжамал бир жаңалық тапқандай гәпке араласты. —Қауын-ғарбызда сахароза хәм басқада адамға пайдалы витаминлер көп. Тек бизлер «қолда бардың қәдірі жоқ» деген бийпаруалықтан қутыла алмай қиятырмыз. Ене қауынлардан күрт іслейік. Оны баска қалаларға арқайын апарып сатыуға болады.

—Түрі топырақтың түріндей болған сықпан құртыңды қанша мақтаған менен баска қалаларда хеш қим алмайды. Олардың көзіне қағың патас болып көринеді. Енем айтқандай сыртын бир зат пенен

орамасаң оған бурылып та қарамайды. Қауын қуртты баскаша ислеу керек.

Үлкенлиги хәзирги шокаладлардай болған қутышаларға қауынды шәуледей болғанша қайнатып қуйылса, ол күннің ыссылығы менен 15-20 минутта кебеди. Қутыға түскеннен кейін оның сырты да шырайлы болады.

Женисбай Сайыпжамалдың сөзін жақтырмады.

—Апа, келинің бизлерге ертеке айтып беріп атырған жок па?! Сіз бул гәптен бир нәрсе түсиндиңиз бе?

Дәмегүл қаддин тик тутып:

—Балам саған буннан артық қандай ақыл керек. Бирак, көп қуты табылмайтуғын шығар. Соң оған яшикте керек болар. Ол да табыла коймас.

—Қутышаларды өзим райоңдағы емлеўхана, медпунктлерден табаман. Ал, яшиктің илажы болар. Сен оннанда ҳәкимге усы жағдайларды айт. Затты басқа қалаларға сатыўға жәрдем берсин. Оған макул түссе жәрдем береді.

—Балам келинің сөзлеринде жан бар. Қолды қаўсырып отырғаннан хәрәкет еткен жақсы. Себеби, халық «хәрәкетке берекет» дейди ғой.

Азанда фермер хожалықтың көпшилик адамлары қауын қурт ислеўди баслады. Кешке шекем «қарақалпақтың 40 килограмм жана қауын қурты» таяр болды. Жәмәәт соңғы күнлери күнине 300-350 килограмм витаминли өнім ислеп шығара баслады.

Женисбай ҳәкимнің қоллап-қуўатлаўында тийисли шөлкемлерден руксат алып 50 килограмм қауын қуртты Москваға «арқалап» кетти. Оның бундағы тийкарғы мақсети өнімди сатып алатуғын қарыйдар таўып қайтыў. Ол Москвадағы 4 завод директорының қабыллаўында болды. Олардың хәммесиде қауынды ара-тура жеседе оның Ұатаны Өзбекстан екенлигин мактады. Бирак қауынның кептирилген түрин еситип те, жеп те көрмегенін мәлим етти. Москвалылар бул өнімди жеп көрип оны қәлеген усылда я валютаға, я зат алмасыўға сатып алатуғынын исендирди. Ал, айырымлары өнімди орайтуғын кишкене үскене таўып беріўге ўәде берди. Усы жылы москвалылар 31 тонна өнім қабыл етти. Райондағы бир қатар хожалықлар Женисбай арқалы өнім сатып өзлерине керекли техникаларды, басқада керекли затларды алды.

Женисбай «қауын қурт саўдасында» жүрип москвалылардың қарақалпақлар хәққында, Өзбекстан хәм Қарақалпақстан хәққында хәзирги жағдайда қандай пикирде екенлигин билди. Ақыры Женисбай мийманханада жатпады. Себеби, ол хәр күни бир москвалының хұрметли мийманы болды. Оның қаладағы екінши подшипник заводының таяр өнімлери цехы баслығының үйинде қонақта болғанда еситкен гәплери ядынан шықпастай болды. Цех баслығының әкеси Тимофей ғарры бурын Қарақалпақстанда 3 мәртебе командировкада болған екен. Ол Женисбай

менен аман-есенлик сораһып болып гәпин былай баслады:

—Балам, мен Қарақалпақстанда көп болғанман. Талай қауын жегенмен. Мына цех баслығы да 2 жасында мен әкелген қауынды биринши рет жеди. Бирак мына «шокаладыңыздың» мазасы өз алдына екен,—деп ғарры қолындағы қауын қуртты стол әтирапындағыларға тағы бир мәртебе көрсетти. Буны енди сизлердің ғәрезсизлигиниздің биринши мийўеси деўге болады.

Мен саған бир-еки тарийхый хәқыйқатлықты айтып берейин. Бурынғы аўқамның ўақтында овош-бакша хәм палыз өнімлеринин үлкен көргизбесинде Қарақалпақстанның қауыны прили биринши орынды алғаны есимде. Улыўма Орайлық Азияда қауын көп егиледи. Сонда неге қарақалпақтың қауыны биринши орынды женип алады? Мен буған былай жуўап беремен. Сизің жериңиздің топырағында бир қарамаат бар. Ал, қарақалпақлардың ақ көкиреклиги, ар-намысқа бериклиги, миймандослығы адам хайран қалғандай. Еле сизлерде байлық көп екенін билемен. Бул байлықларыңыз елиңизди жаханға танытады.

Айтқандай еки жыллықта Сахалиндеги үлкен баламның үйине қылдырып барғанымда ақлығымның қауын жеп отырғанын көрди. Қауыннан аўыз тийдим. Мазасы баяғы мен сизің елде жеген қауынның мазасына усамайды. Хайран қалдым. Соң ойланып қарасам бул қауын басқа республикалардан келген екен. Енди Сахалинге барсам мына шокаладынан апарып, оларды қуўантаман.

Екинши айтайын дегеним Арал тенизинин, Әмиўдәрьяның балығының мазасы да хеш жердикине тең келмейди. Аўқам ўақтында хұкмет басшылары көбинесе сизлерден аўланған балықты жеген деп еситетуғын едик. Ал, хәзирги хұкмет басшылары қандай балық жеп атырғанын ким билсин? Бирак, сондай балығы бар тенизди бурынғы қәлпине келтириў ушын аўқамлас республикалардың басшылары жыйналысып ойласықлар етеди. Илимпазлар баспа сөзде бул мәселелер туўралы макалалар жазып атыр. Бирак еле бир нәтийже жок. Улыўма мәмлекет басшыларының басларының бирикпей атырғаны белгили болып қалады.

Бул мәселеде Россия менен Қазақстанның үлеси өз алдына болыўы керек, менің ше. Себеби, Волга бойында, Қазақстанда ашаршылық болғанда, кешегі урыста Арал тенизинин балығы хәм басқада аўқатлық затлары неше миллион адамды өлимнен алып қалған. Бул тарийхый хәқыйқатлықты хеш ким бийкарлай алмайды. Әй балам тек сениң менен дийдарласып атырғаннан кейін жарылып атырман да. Енди бизің қолымыздан тек тарийхты еслеў келеди. Келешек әўладлар туўысқан болып жасасын. Олар хеш жаманлық көрмесин. Ғарры сөзин таўысқандай болды. Женис ғаррыға жуўап ретинде бир сөз айтыўға қарар етти.

—Ата, мен де соңғы жыллары сезип жүрген ўақиялардың бирин айтып берейин. Бизде фармацевтика онша раўажлаңбаған. Дәри-

дармақларды көбінесе басқа мәмлекеттерден аламыз. Сонғы 5-6 жылдан берли бизде грипп пенен кеселленгенлер «әдираспан» деген жабайы шөп пенен емлениуді үрдіс етіп қиятыр. Ол шөп бизде көп өседі. Өзі ашшы. Кепкен әдираспанды түтетіп 4-5 рет ийискесең грипп жазылады. Басқа адам ийискесе грипп оған жукпайтуғын қусайды. Оны сууға қайнатып ишсе гейбир ауырыулардың сауалып кететуғынын еситіп жүрміз. Бирақ шыпакерлер бұны тек бақлап отыр. Олардың өзлеринин бул шөп бойынша бир нәрсе ислеіп атырғанын еситпедім. Усы шөпті енди бизге жақын республикалардағылар алып кетіп атырған дейди.

— Балам, ендиги келгенинде усы шөбиннен азмаз алып кел. Мениң жийеним қаладағы бир үлкен фармацевтика заводында жана дәрілерди ислеіп шығарыуға руқсат ететуғын кенседе жұмыс ислейди. Оның усы тарау бойынша шуғылланып жүрген дослары көп. Оларға бул шөбин «азық болады». Улыұма Қарақалпақстанда ашылмай атырған тарау көп, жаналық есапсыз. Оларды сизлер, сизлердің балларыңыз ислеуі керек.

... Жана жылдың алдында ауылдағы орта мектептің оқыушылары менен Жеңисбайдың хожалық ағзаларының ушырасыуы өтетуғын болды. Муғаллимлер оқыушыларға «ушырасыу қатнасыушыларына беретуғын сорауларыңды ойлап жүрин. Қызыклы сорау бергенлерге арнаулы сауға таярланып атыр» деп хабарландырды.

Ушырасыуға көпшилик оқыушылар қатнасты. Дәслеіп Жеңисбай фермер хожалығының қалай ашылғанын, оған хуқиметтин беріп атырған жәрдем хәм жеңилликлерин, фермерликті рауажландырыуға арналған Пәрманларды, Нызамларды хәм фермерлердің жууапкершилиги хакқында түсиник берди. Сон сорау-жууап басланды. Биринши болып усы оқыу жылында мектепті питкеретуғын Тәжимуратов Полат сорау берди.

— Мен мектепті питкеріп болып Сизің фермер хожалығыңызда жұмыс ислеігим келеди. Мени жұмысқа аласыз ба?

— Сизлердің хәмменизде малларды күтіп-қарау, егинлерди тәрбиялау бойынша азлы-көпли тәжірийбе бар. Бирақ техникаларды ислетіу, жұмысты шөлкемлестіриуіге еле укубыңыз жеткиликсиз. Келешекте жұмысқа усы тәреплерге қарап алатуғын шығармыз. Улыұма бул тарауға билимди исте қоллана алатуғын мийнет сүйгиш жаслар керек. Балалар суу сепкендей тым-тырыс болды. Олар бул жұмысқа кириу тек әрман болып қалады деп ойлады.

Тоғызыншы класс оқыушысы Наргиза сорауды Сайыпжамалға берди.

— Сайыпжамал апа костарыңыз қандай уақытта қапа болады? Оның қапашылығын умыттырыу үшін не ислеісиз? Жеңисбай аға райоңдағы ең үлгили фермер екенин билеміз. Онда табысқа марапатланыушылық ямаса менменлик белгилери бар болса жасырмай айтып берин.

— Мен бул хожалыққа келмей атырып-ак фермер хожалығы жақсы ат таратқан екен. Ал мен сонғы абрайларға шерикпен. Адам кууаныш

пенен-қапалықтың арасында жүреди.

Ал енди Жеңисбайдың қапашылығын умыттырыу үшін оның кеулин алыуға хәрекет етемен. Бундай уақытта оған қарсы сөз айтпайман.

Келеси сорауыңызға бир ауыз сөз бенен Жеңисбайда табысқа марапатланыу кәсийети жоқ. Ол менменлик дегеннің не екенин билмейди. Усы кәсийетлери шығар кәсиплеслери Жеңисбайды жақсы көреди. Тапсырмалары булжытпай орынланады, жұмыста берекет бар.

Арзымбетова Гүлзада сорау беріуіге руқсат сорады.

— Мениң сорауым Жеңисбай ағаның анасына, шеше, балаңыз буннан 20 жыл бурын фермер болғанда не ислер едiniz.

— Балларым, бизлерди шақырып кеулинизде жүрген сорауларыңды беріп оған азлы-көпли жууап алып атырсыз. Улыұма усындай ушырасыулар сизлерге оғада пайдалы деп ойлайман. Хәр елаттын мақтаныш ететуғын адамлары болады. Бизин Жеңисбай да ауылдың мақтанышы болып қиятыр. Бул барлық исибилерменнің тынымсыз мийнетинин нәтийжеси екенлигин сизлер билесиз. Егер Жеңисбай буннан 20 жыл бурын фермер болғанда өзимде белди беккем бууып адамлар менен қатар турып жұмыс ислеіген болар едим. — Жанағы қыз тағы сорау берди.

— Шеше, еле әрманыңыз барма?

— Қызым, адам өлгенше қандайда бир әрман менен жасайды, оған жетиуіге хәрекет етеди. Егер едимиз буннан 20 жыл бурын ғәрезсизликке ерискенде онда көпшилик фермерлер бизің Жеңисжаңдай болып кетер еди. Неде болса халқымыздың көп жыллық әрманы иске асты. Енди барлық байлықтарымыз өзимиздики. Ақлықларымының тойларын көрсем деп әрман етемен.

Улыұма фермерлер көбейе берсин. Сонда халқымыз қурғын жасайды. Ең сонғы тилегим балаларым дықкат қойып тыңлан. Бул күнлерге көз тиймесин. Илайым жана заманның соңын берсин!

Оқыушылар тап гимн атқарылғандай орынларынан турып қол шаппатлады.

КӨПТИЛЕҮ МУҰСАЕВ

СОҢЫН БЕРГЕН

(Повесть)

Қарақалпақ тилинде
«Қарақалпақстан» баспасы
Нөкис — 2003

Редактор	Г. Тәжетдийнова
Художник	И. Қыдыров
Тех. редактор	Т. Өтегенов
Корректор	А. Аташева

ИБ № 5228

Теріуге берілген ўакты 25.11.2003. Басыўға рухсат етилген ўакты 15.12.2003. Қағаз форматы 60 x 84 1/16 Гарнитурасы «Таймс». Офсет усылында басылды. Көлеми 2,25 баспа табак. 2,09 шәртли баспа табак. 1,9 есап баспа табак. Жәми 3000 нускада. Буйыртпа № 203, Бахасы шәртнама бойынша.

«Қарақалпақстан» баспасы,
742000, Нөкис, Қарақалпақстан көшеси №9

Қарақалпақстан Республикасы
Баспасөз хәм хабар агентлигинин
Нөкис полиграфкомбинаты
742000. Нөкис, Қарақалпақстан көшеси №9